

RAZVOJ POSJEĆIVANJA U ZAŠTIĆENIM PODRUČJIMA U LICI

Sokolić, Marko

Undergraduate thesis / Završni rad

2020

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Karlovac University of Applied Sciences / Veleučilište u Karlovcu**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:128:174506>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-13**



VELEUČILIŠTE U KARLOVCU
Karlovac University of Applied Sciences

Repository / Repozitorij:

[Repository of Karlovac University of Applied Sciences - Institutional Repository](#)



zir.nsk.hr



DIGITALNI AKADEMSKI ARHIVI I REPOZITORIJ

VELEUČILIŠTE U KARLOVCU
ODJEL LOVSTVA I ZAŠTITE PRIRODE
STUDIJ LOVSTVA I ZAŠTITE PRIRODE

MARKO SOKOLIĆ

RAZVOJ POSJEĆIVANJA U ZAŠTIĆENIM PODRUČJIMA U
LICI

ZAVRŠNI RAD

KARLOVAC, 2020.

VELEUČILIŠTE U KARLOVCU
ODJEL LOVSTVA I ZAŠTITE PRIRODE
STUDIJ LOVSTVA I ZAŠTITE PRIRODE

MARKO SOKOLIĆ
RAZVOJ POSJEĆIVANJA U ZAŠTIĆENIM PODRUČJIMA U
LICI

ZAVRŠNI RAD

Mentor: dr.sc. Zrinka Mesić

KARLOVAC, 2020.

IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI I SUGLASNOSTI

Izjavljujem da sam završni rad pod naslovom *Razvoja posjećivanja u zaštićenim područjima u Lici* izradio/la samostalno, pod nadzorom i uz stručnu pomoć mentorice dr.sc. Zrinka Mesić.

Izjavljujem da je završni rad u potpunosti napisan u uređen prema Pravilniku o završnom radu na stručnim preddiplomskih i specijalističkim studijima Veleučilišta u Karlovcu te sukladno Uputama za izradu završnih i diplomskih radova na preddiplomskim i diplomskim studijima Veleučilišta u Karlovcu.

Izjavljujem i da sam suglasan da se trajno pohrani i objavi moj završni rad pod naslovom *Razvoj posjećivanja u zaštićenim područjima u Lici* u javno dostupnom institucijskom repozitoriju Veleučilišta u Karlovcu i javno dostupnom repozitoriju Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu (u skladu s odredbama Zakona o znanstvenoj djelatnosti i visokom obrazovanju, NN br. 123/03, 198/03, 105/04, 174/04, 02/07, 46/07, 45/09, 63/11, 94/13, 139/13, 101/14 i 60/15).

Karlovac, _____

SAŽETAK

Lika je regija smještena na jugozapadu Republike Hrvatske. Ovu regiju odlikuju gorska područja, brojni potoci, rijeke i šume, a stanovništvo je u orijentirano pretežito na ratarstvo i stočarstvo. Očuvanost prirode je jedna od glavnih prednosti Like u razvoju područja i turističkom razvoju. Na području Like se nalaze tri nacionalna parka (Plitvička jezera, Sjeverni Velebit i Paklenica), Park prirode Velebit, Značajni krajobraz Risovac – Grabovača i druga zaštićena prirodna područja koja doprinose razvoju (turizma) Like. Cilj rada je napraviti pregled razvoja sustava posjećivanja zaštićenih područja te uloge zaštićenih područja u razvoju i promicanju turizma Like.

Ključne riječi : *Lika, zaštita prirode, sustav posjećivanja, zaštićena područja, turizam.*

ABSTRACT

Lika is a region located in the southwest of the Republic of Croatia. This region is characterized by mountainous areas, numerous streams, rivers and forests, and the population is oriented mainly to farming and livestock. Pristine nature is one of main potential of the Lika Region in development and tourism development, respectively. In the area of Lika there are three national parks (Plitvička jezera, Sjeverni Velebit i Paklenica), Nature Park Velebit, significant landscape Risovac - Grabovača and other protected natural areas that condition the development of Lika tourism. The aim of this thesis is to overview the development of the system of visiting protected areas and in the development and promotion of Lika tourism.

Keywords : *Lika, nature conservation, visitation system, protected areas, tourism.*

SADRŽAJ

1	UVOD.....	1
1.1	Predmet i cilj rada	1
1.2	Izvori podataka i metode prikupljanja	4
1.3	Sadržaj i struktura rada.....	4
2	POSJEĆIVANJE, TURIZAM I ZAŠTITA PRIRODE.....	5
2.1	Zakonodavno – institucionalni okvir upravljanja zaštićenim područjima u RH	7
2.1.1	Proглашavanje zaštićenog područja.....	8
2.1.2	Upravljanje zaštićenim područjem.....	8
2.2	Turistička valorizacija dijelova prirode.....	10
2.3	Pozitivni i negativni aspekti razvoja turizma u zaštićenim područjima	11
2.3.1	Negativni utjecaji	12
2.3.2	Pozitivni utjecaji.....	16
3	RAZVOJ POSJEĆIVANJA U ZAŠTIĆENIM PODRUČJIMA U LICI	19
3.1	Turizam na području Like.....	19
3.2	Zaštićena područja Like.....	21
3.2.1	NP Plitvička jezera	23
3.2.2	Nacionalni park Sjeverni Velebit	35
3.2.3	Nacionalni park Paklenica	38
3.2.4	Park prirode Velebit	43
3.2.5	Značajni krajobraz Risovac – Grabovača	46
3.2.6	Značajni krajobraz Baraćeve špilje	49
4	RASPRAVA	53
5	ZAKLJUČAK	56
6	LITERATURA.....	57

POPIS PRILOGA

Popis slika

Slika 1. Prostorni položaj NP Plitvička jezera	23
Slika 2. Nacionalni park Plitvička jezera.....	26
Slika 3. Sustav prihvata posjetitelja NPPJ.....	30
Slika 4. ROS klase u NP Plitvička jezera.....	35
Slika 5. Nacionalni park Sjeverni Velebit.....	36
Slika 6. Nacionalni park Paklenica.....	39
Slika 7. Park prirode Velebit.....	44
Slika 8. Cerovačke pećine.....	45
Slika 9. Pećinski park Grabovača.....	46
Slika 10. Špilja Budina ledenica	48
Slika 11. Petrićeva pećina	49
Slika 12. Gornja Baraćeve špilja	50
Slika 13. Broj posjetitelja ZK Baraćeve špilje po mjesecima, 2014. - 2018.....	51

Popis tablica

Tablica 1. Devet kategorija zaštićenih područja u RH	7
Tablica 2. Rast maksimalnog broja posjetitelja u danu tijekom srpnja i kolovoza u razdoblju od 2008. do 2018. godine	25
Tablica 3. Programi posjećivanja zone jezera Nacionalnog parka Plitvička jezera.....	31
Tablica 4. Prikaz broja gostiju tijekom razdoblja od 1996. do 2014.g., u NP Paklenica.....	41
Tablica 5. Broj prodanih ulaznica u Parku prirode Velebit u razdoblju od 2002.–2006. godine.....	44

Popis grafičkih prikaza

Grafički prikaz 1. Pregled broja posjetitelja u NP Plitvička jezera od 1938. do 1990.godine.....	29
Grafički prikaz 2. Posjetitelji Pećinskog parka Grabovača od 2009. do 2016. godine.....	47
Grafički prikaz 3. Broj posjetitelja u ZK Baraćeve špilje od 2004. do 2018.....	50

1 UVOD

Turizam kao društveno – politička, ekonomska i socijalno – kulturna stvarnost suvremenog svijeta više nego ikada u prošlosti postaje vezana za problematiku zaštite okoliša i prirode, tražeći u svom razvoju optimum i nastojeći postići ravnotežu između zaštite prirode kao svog bitnog resursa te stvaranju blagodati i profita u suvremenom življenju. Sve se više razvija shvaćanje da napredak turizma bez očuvanog kvalitetnog prostora kojega je danas sve manje nije moguć, stoga zaštita okoliša postaje bitan čimbenik u razvoju turizma. U Republici Hrvatskoj je zaštićeno 7,80% ukupne površine, a zaštićena područja predstavljaju iznimni potencijal za turističku valorizaciju. Brojnošću zaštićenih područja svakako se ističe Lika kao povijesno-geografska regija u jugozapadnome dijelu Republike Hrvatske, smještena između Velebita na zapadu te Plješevice i masiva Kapele na istoku. Teritorijalno gledano pripada Ličko-senjskoj, Zadarskoj i manjim dijelom Šibensko-kninskoj županiji. Unutar planinskoga okvira nalaze se krški travnjaci i mnogobrojna polja u kršu. Ovu regiju karakteriziraju brojna zaštićena područja prirode: nacionalni parkovi, park prirode, značajni krajobrazi, spomenici prirode, posebni rezervati, strogi rezervat i spomenik parkovne arhitekture. Komplementarnost turizma i zaštite prirode mora se očitovati u koncepciji aktivne zaštite prirode za potrebe turista, ali i zaštititi prirodnih resursa od turista i očuvanju istoga za buduće generacije.

1.1 Predmet i cilj rada

Predmet ovog rada su zaštićena područja Nacionalni Park Plitvička jezera, Nacionalni Park Sjeverni Velebit, Nacionalni Park Paklenica, zatim Park Prirode Velebit i SP Cerovačke pećine, Značajni krajobraz Risovac – Grabovača (Spomenik prirode Budina ledenica i Spomenik prirode Petrićeva pećina) te Značajni krajobraz Baraćeve špilje kao temelj razvoja turizma u Lici. Cilj rada je ukazati na važnost zaštite i očuvanja prirodnih resursa te na primjeru Nacionalnog parka Plitvička jezera prikazati načine upravljanja posjetiteljima i povezanost sa održivim turizmom na području Like.

Prvi koraci prema cjelovitoj zaštiti određenog područja na današnjem prostoru Republike Hrvatske vezani su uz Plitvička jezera. Društvo za uređenje i poljepšavanje Plitvičkih jezera i okolice pokrenulo je 1914. godine donošenje zakona o proglašenju toga područja nacionalnim parkom, nakon čega su *Financijskim zakonom* za godinu 1928./29. nacionalnim parkovima proglašeni Plitvička jezera, Bijeće stijene i Štirovača (Ružić, 2011). To nisu bili nacionalni parkovi u današnjem smislu i u skladu s međunarodnim kriterijima, nego tek prva formalno zaštićena područja u Republici Hrvatskoj.

Godina 1946. smatra se početkom suvremenog razdoblja organizirane zaštite prirode u Republici Hrvatskoj, a tada je osnovan i *Zemaljski zavod za zaštitu prirodnih rijetkosti* (Ružić, 2011). Godine 1949. donesen je *Zakon o proglašenju nacionalnih parkova Plitvička jezera i Paklenica*, prvih modernih nacionalnih parkova na području Republike Hrvatske (Ružić, 2011).

Zakonom o zaštiti prirode iz 2003. godine prvi put uvodi se plan upravljanja kao ključni dokument dugoročnoga uređenja funkcija i djelatnosti u zaštićenim područjima, regionalni park kao nova kategorija zaštićenoga područja, čuvari prirode (rendžeri), ali i mnoga druga važnija zakonska rješenja.

Radi specifičnog geografskog položaja gdje se isprepliću panonski, dinarski, mediteranski i predalpski utjecaji, Republika Hrvatska je izrazito bogata u smislu krajobrazne i biološke raznolikosti. Prema Upisniku zaštićenih područja u Republici Hrvatskoj ukupno je zaštićeno 409 područja u različitim kategorijama.

Zaštićeno područje je geografski jasno određen prostor koji je namjenjen zaštiti prirode i kojim se upravlja radi dugoročnog očuvanja prirode i pratećih usluga ekološkog sustava. (Zakon o zaštiti prirode NN 80/13, 15/18, 14/19, 127/19).

Zaštićeno područje uključuje kopno, kopnene vode, more i obalno područje ili njihove kombinacije, a podrazumijeva sve tri dimenzije prostora, definirane unutar jasnih i dogovorenih granica. Granice u nekim slučajevima mogu biti određene elementima koji su promjenjivi u vremenu, primjerice obalom rijeke, kao i određenim već postojećim upravljačkim mjerama kao što su zone ograničenog korištenja. Područje može biti proglašeno od države ili različitih organizacija ili skupina ljudi, no kao takvo mora biti na neki način priznato, primjerice navedeno u Svjetskoj bazi zaštićenih područja, ili u slučaju zaštićenih područja u Republici Hrvatskoj, u Upisniku zaštićenih prirodnih vrijednosti Ministarstva zaštite okoliša i energetike (Gredičak, 2008).

Upravljanje zaštićenim područjem može se odvijati sukladno zakonskim aktima, međunarodnim konvencijama ili sporazumima, ili prema tradicionalnim običajima, ili načelima nevladinih udruga (Ružić, 2011). Postavljanje točno određenog cilja upravljanja zaštićenim područjem nužno je kako bi omogućilo i procjenu efikasnosti upravljanja zaštićenim područjem, a naglašava da upravljanje zaštićenim područjem nije kratkoročna, privremena strategija već kontinuirani proces. Navedene odrednice zaštićenih područja podrazumijevaju održavanje ekosustava, prirodnih i doprirodnih staništa te očuvanje stabilnih populacija divljih vrsta u njihovom prirodnom okruženju, odnosno domaćih ili kultiviranih vrsta u okruženju u kojem su one razvile svoje specifične karakteristike (Ružić, 2011).

Kategorizacija Međunarodne unije za očuvanje prirode (engl. IUCN) iz 2008. godine temelji se na ciljevima upravljanja pri čemu se kategorija određenog područja određuje ovisno o tome kako se s zaštićenim područjem u budućnosti planira *postupati*. Republika Hrvatska je glede kategorizacije zaštićenih područja na vlastitom teritoriju prihvatila IUCN klasifikaciju zaštićenih područja te ju je prilagodila vlastitim potrebama.

U Republici Hrvatskoj razlikuje se devet kategorija zaštićenih područja, a to su (Zakon o zaštiti prirode NN 80/13, 15/18, 14/19, 127/19) :

1. strogi rezervat prirode,
2. nacionalni park,
3. posebni rezervat,
4. park prirode,
5. regionalni park,
6. spomenik prirode,
7. značajni krajobraz,
8. park šuma,
9. spomenik parkovne arhitekture.

Osim pobrojanih devet kategorija zaštićenih područja u Republici Hrvatskoj, aktualni Zakon o zaštiti prirode (NN br. 80/13, 15/18, 14/19, 127/19) utvrđuje i dozvoljeni stupanj ljudske aktivnosti i ekonomske eksploatacije po razinama zaštite te utvrđuje nadležnost za upravljanje pojedinom kategorijom zaštićenih područja.

1.2 Izvori podataka i metode prikupljanja

U svrhu istraživanja problematike rada korišteni su različiti izvori podataka, od stručnih knjiga, upravljačkih dokumenata javnih ustanova koje upravljaju zaštićenim područjima do internet stranica područja zaštite prirode u Republici Hrvatskoj te internet stranicama vezanim za turizam na području regije Like. Ovaj rad istražuje, proučava i analizira već postojeće, sekundarne podatke. Pri prezentaciji prikupljenih podataka korištene su metode klasifikacije, deskripcije i kompilacije.

1.3 Sadržaj i struktura rada

Rad čini pet poglavlja. Prvo poglavlje je uvod raščlanjen na predmet i cilj rada, izvore podataka i metode prikupljanja te sadržaj i strukturu rada. Drugo se poglavlje odnosi na povezanost posjećivanja, turizma i zaštitu prirode, a treće na pregled razvoja i trenutnog stanja posjećivanja u zaštićenim područjima u Lici. Četvrto poglavlje je rasprava. Peto poglavlje zaključak i Šest popis korištene literature.

2 POSJEĆIVANJE, TURIZAM I ZAŠTITA PRIRODE

Turizam je skup odnosa i pojava koje proizlaze iz putovanja i boravka posjetitelja nekog mjesta, ako se tim boravkom ne zasniva stalno prebivalište i ako s takvim boravkom nije povezana nikakva njihova gospodarska djelatnost (Hunziker i Krapf, 1942). Obuhvaća rekreaciju, putovanje i odmor. Turizam kao svjetska pojava ima tendenciju stalnog rasta i razvoja pod utjecajem pozitivnih čimbenika (porast standarda, kupovne moći i slično), ali i negativnih čimbenika (stil života, stres i slično).

U samim začecima masovnosti turizma nije se mnogo razmišljalo o negativni učincima turizma po okoliš. Turizam i zaštita prirode počeli su se razvijati paralelno na višem stupnju društveno – ekonomskog razvoja, i to razvojem industrijalizacije, prometa i urbanizacije. Tek se od 70-ih godina 20. stoljeća, nakon Prve konferencije Ujedinjenih naroda posvećene zaštiti čovjekova okoliša u Stockholmu 1972. godine, počinje ekološki promišljati čime počinju prve konkretne akcije u planiranju, projektiranju, izgradnji i saniranju u svrhu zaštite okoliša.

U 21. stoljeću masovni turizam gubi na svojoj atraktivnosti, traže se nove smjernice razvoja i sve se više potiču alternativni oblici turizma koje karakteriziraju nove vrijednosti poput raznolikosti, očuvanja tradicije i prirodnih resursa, individualnosti i slično, što rezultira razvojem *novog turizma*.

Zakon o zaštiti prirode, Zakon o zaštiti okoliša te drugi zakoni predviđaju posebna prava i obveze u pogledu očuvanja prirodnih resursa kada je riječ o načinu turističkog planiranja i načinu izvođenja pojedinih građevinskih zahvata koji bi mogli degradirati i nanijeti štetu pojedinim prirodnim predjelima. Osim planiranja za zaštitu prirode važna je dosljedna provedba planova te pravna regulativa i odgovarajuće službe (Zmijanović, 2016).

Turizam i zaštita prirode usko su povezani, stoga je pogrešno davati veći značaj turizmu kao visokoprofitabilnoj grani privređivanja pred zaštitom prirode, a prirodu promatrati kao određeno sredstvo koje turizam prilaže svojim uslugama. Koncept održivog razvoja predstavlja strategiju u rješavanju nesklada čovjekove djelatnosti i njezine negativne posljedice po prirodu i okoliš. Čovjekov razvoj je održiv ako se prirodni ekosustavi koriste kao resursi rasta proizvodnje i potrošnje, ali se budućim generacijama ostavljaju neumanjene kakvoće i iskoristivosti (Španjol, 1997).

Moderni turizam današnjice traži sposobne pojedince i organizacije koje znaju afirmirati, usmjeriti i zadovoljiti prohtjevne turiste čime se pridonosi boljoj prezentaciji ekoloških vrijednosti prostora te se turistima ujedno skreće pozornost na nužnost njihove zaštite i očuvanja (Zmijanović, 2016). Zbog zajedničkih se interesa trebaju osnivati tijela predstavnika zaštite i turizma koja će se brinuti o očuvanju i zaštiti prirodnih resursa i okolišu kao zajedničkom interesnom području. Izvor svoje profitabilnosti i razvoja turizam treba nalaziti u pravilnom vrednovanju prirodnih predjela, pri čemu zaštita i valorizacija prostora moraju biti jednako važne.

Uloga zaštićenih prostora ima sve veće značenje u razvoju turizma. Veza između zaštićenih područja i turizma stara je koliko i povijest zaštićenih područja. Ključni je izazov odvijanja turističkih aktivnosti u zaštićenim područjima održivost, odnosno odgovor na pitanje na koji način učinkovito upravljati zaštićenim područjima i pri tome osigurati da njihove prirodne vrijednosti i dobra koja privlače turiste budu zaštićena i sačuvana za buduće generacije.

U sustavu održivog razvoja razlikuje se utjecaj na (Martinić, 2010) :

1. ekonomsku održivost,
2. društvenu održivost,
3. ekološku održivost.

Ekonomski održiv razvoj podrazumijeva ostvarivanje gospodarskog rasta i učinkovitost i jedini je način da se značajne prirodne osobitosti kvantificiraju i uđu u razmatranje kod izrade planova razvoja i korištenja zaštićenih područja. Polazeći od koncepcije upravljanja zaštićenim područjem po kojoj ono mora biti dugoročno održivo i u skladu s potrebama lokalnoga stanovništva, u ekonomskome vrednovanju se utvrđuju zatečene i očekivane dobrobiti na kojima se može graditi takva koncepcija. Zatečene i očekivane dobrobiti vezane su uz transformaciju zatečenih gospodarskih aktivnosti, koje se izmijenjene mogu upotrijebiti kao značajan dodatni izvor prihoda za lokalne zajednice i posredno za uprave zaštićenoga područja te također uz nove aktivnosti kojima smisao daje upravo samo zaštićeno područje (turizam, sport i rekreacija, edukacija, znanstveno istraživački rad i slično), a od kojih posredno dobrobiti ima i lokalna zajednica (Martinić, 2010).

2.1 Zakonodavno – institucionalni okvir upravljanja zaštićenim područjima u RH

Zaštićena područja svojom ljepotom, bogatstvom i raznolikošću predstavljaju temeljnu vrijednost i jedno od najznačajnijih prirodnih dobara Republike Hrvatske. Prema Zakonu o zaštiti prirode (NN 80/13, 15/18, 14/19, 127/19) zaštićeno je 409 područja u devet kategorija zaštite na 7585,97 km² to čini 8,61% ukupnog teritorija Republike Hrvatske.

Tablica 1 prikazuje devet kategorija zaštićenih područja u Republici Hrvatskoj. Za područja zaštićena u kategoriji strogog rezervata, nacionalnog parka, posebnog rezervata i parka prirode, *Pravilnikom o zaštiti i očuvanju* propisuju se uvjeti i mjere zaštite, očuvanja, unapređenja i korištenja zaštićenog područja s upravnim mjerama.

Tablica 1. Pregled broja zaštićenih područja u Republici Hrvatskoj i njihove površine (Izvor : Zavod za zaštitu okoliša i prirode 2020)

KATEGORIJA	BROJ ZAŠTIĆENIH PODRUČJA	POVRŠINA (km ²)	UDIO POVRŠINE U RH (%)
1.Strogi rezervat	2	24,19	0,03
2.Nacionalni park	8	979,63	1,10
3.Posebni rezervat	77	400,11	0,45
4.Park prirode	11	4.320,48	4,55
5.Regionalni park	2	1.025,56	1,16
6.Spomenik prirode	79	2,04	0,002
7.Značajni krajobraz	83	1.387,61	1,35
8.Park – šuma	27	29,62	0,03
9.Spomenik parkovne arhitekture	120	10,01	0,01
UKUPNO ZAŠTIĆENOG PODRUČJA U RH	409	7585,97	8,61

Organizacija prostora, način korištenja, uređenja i zaštite prostora u nacionalnom parku i parku prirode uređuje se prostornim planom područja posebnih obilježja (Zakon o zaštiti prirode NN 80/13, 15/18, 14/19, 127/19).

2.1.1 Proglašavanje zaštićenog područja

Na području Republike Hrvatske status nacionalnih parkova i parkova prirode proglašava Hrvatski sabor zakonom, a status strogih i posebnih rezervata proglašava Vlada uredbom. Regionalni park i značajni krajobraz, uz obveznu prethodnu suglasnost Ministarstva i središnjeg tijela državne uprave nadležnog za poslove poljoprivrede, ribarstva, šumarstva, vodnog gospodarstva, pomorstva i gospodarstva proglašava predstavničko tijelo nadležne jedinice područne (regionalne) samouprave.

Status spomenika prirode, park-šume i spomenika parkovne arhitekture, uz obveznu prethodnu suglasnost Ministarstva, a za park šumu i središnjeg tijela državne uprave nadležnog za poslove šumarstva, proglašava predstavničko tijelo nadležne jedinice područne (regionalne) samouprave. Proglašavanje zaštićenog područja nije dopušteno unutar državnog teritorija koji je posebnim propisima definiran kao područje od posebnog značaja za obranu teritorija (Zakon o zaštiti prirode NN 80/13, 15/18, 14/19, 127/19).

2.1.2 Upravljanje zaštićenim područjem

Zaštićenim područjima upravljaju javne ustanove koje obavljaju djelatnost zaštite, održavanja i promicanja zaštićenog područja u cilju zaštite i očuvanja izvornosti prirode i osiguravanja neometanog odvijanja prirodnih procesa i održivog korištenja prirodnih dobara. One nadziru provođenje uvjeta i mjera zaštite prirode na području kojim upravljaju te sudjeluju u prikupljanju podataka u svrhu praćenja stanja očuvanosti prirode.

Javne ustanove za upravljanje nacionalnim parkom i parkom prirode osniva Republika Hrvatska uredbom Vlade. Javne ustanove za upravljanje ostalim zaštićenim područjima i drugim zaštićenim dijelovima prirode osnivaju predstavnička tijela jedinice područne (regionalne) samouprave odlukom. Uredbom Vlada može osnovati javnu ustanovu za upravljanje s dva ili više nacionalna parka i parka prirode.

Također Vlada uredbom može osnovati javnu ustanovu za upravljanje svim zaštićenim područjima od državnog značenja. Osnivanjem jedinstvene javne ustanove prestaje pravo upravljanja tim područjima od strane javnih ustanova čiji su osnivači jedinice područne (regionalne) samouprave.

Dvije ili više jedinica područne (regionalne) samouprave mogu sporazumom zajednički osnovati javnu ustanovu za upravljanje zaštićenim dijelovima prirode na njihovim područjima. Osnivačka prava nad javnom ustanovom predstavničko tijelo jedinice regionalne samouprave može prenijeti na jedinicu lokalne samouprave na čijem se teritoriju nalazi zaštićeno područje. (Zakon o zaštiti prirode NN 80/13, 15/18, 14/19, 127/19).

Zaštićenim područjem koje proglašava predstavničko tijelo jedinice područne (regionalne) samouprave, a proteže se na području više jedinica područne samouprave, zajednički upravljaju javne ustanove za upravljanje ostalim zaštićenim područjima i drugim zaštićenim dijelovima prirode istih jedinica (Zakon o zaštiti prirode NN 80/13, 15/18, 14/19, 127/19)

Organizacija određenog prostora, način korištenja, uređenja i zaštite tog prostora u nacionalnom parku i parku prirode uređuje se prostornim planom područja posebnim obilježja, na temelju stručne podloge koju izrađuje nadležni Zavod. Upravljanje zaštićenim područjem provodi se na temelju plana upravljanja koji se donosi za razdoblje od deset godina, uz mogućnost izmjene i dopune nakon pet godina (Zakon o zaštiti prirode NN 80/13, 15/18, 14/19, 127/19). Planom upravljanja može biti obuhvaćeno više zaštićenih područja u nadležnosti jedne javne ustanove. Prijedlog plana upravljanja javne ustanove dužne su staviti na uvid javnosti sukladno posebnom propisu kojim se uređuje zaštita okoliša.

Plan upravljanja određuje (Zakon o zaštiti prirode NN 80/13, 15/18, 14/19, 127/19):

1. ciljeve upravljanja,
2. aktivnosti za postizanje ciljeva upravljanja,
3. pokazatelje učinkovitosti upravljanja.

Uz plan upravljanja javne ustanove za upravljanje zaštićenim područjima donose i druge dokumente bitne za upravljanje zaštićenim područjem, a neki od njih su:

1. poslovni plan,
2. plan aktivnosti,

3. marketing plan,
4. prostorni plan.

2.2 Turistička valorizacija dijelova prirode

Turizam je gospodarska grana koje se oslanja, razvija, opredjeljuje i ostvaruje na primarnim vrijednostima prirodnog okoliša. Zaštićeni i atraktivni oblici prirode se mogu ekonomski valorizirati, a što je posebno bitno u svezi usklađivanja ciljeva zaštite sa stupnjem i oblikom turističkog razvoja pojedinog područja (Vukonić, 1994).

Zaštićeni prirodni prostori pružaju mogućnost aktivne zaštite, uporabe i unapređenja prirodnog okoliša u prostoru. Upravo turizam pruža izvanrednu priliku da se preko turista kao medija širi propaganda o nužnosti zaštite prirode čime se potvrđuje povezanost zaštite prirode i turizma (Vukonić, 1994).

Međutim, pretjerana brojnost posjetitelja nudi i puno problema te su zbog toga ograničene mogućnosti korištenja zaštićenih dijelova prirode. Zaštićeni dijelovi prirode mogu se koristiti samo usmjereno i strogo kontrolirano, pri čemu se ograničavaju klasični oblici turizma, a promiču i razvijaju oni specifični poput zdravstvenog, ruralnog turizma i slično. U praksi gotovo i nema samostalne vrste turizma, već se sve vrste međusobno isprepliću i nadopunjavaju.

Turizam podrazumijeva da postoje određeni tipovi atraktivnosti da bi mogao biti adekvatno valoriziran, a to su (Španjol, 1997) :

1. lijepi i očuvani prirodni predjeli i njihova što veća raznolikost i atraktivnost,
2. specifičnost određene sredine koja se razlikuje od sredine iz koje turisti dolaze,
3. povijesni i kulturni spomenici,
4. različite kulturne znamenitosti i dobra,
5. ugodni klimatski i drugi uvjeti okoliša koji čine povoljne elemente boravka za određeno područje,
6. razni oblici zabave i razonode.

Racionalno turističko korištenje određenog područja ovisno je o ekološkoj osjetljivosti tog područja te može osigurati dovoljno sredstava za zaštitu tog istog područja. Po svojim temeljnim atributima svaki posebno zaštićeni prirodni objekt ima obilježja turistički atraktivnog motiva. Razlikuju se dva temeljna parametra međuodnosa turizma i zaštićenog prirodnog objekta koji su uvijek prisutni (Španjol, 1997) :

1. atraktivnost zaštićenog objekta za posjet turista,
2. utjecaj (negativni i pozitivni) turizma na zaštićeni prirodni objekt.

Zaštita prirode obuhvaća, osim očuvanja prirodne baštine, također i očuvanje kulturne baštine. Cilj je da se očuva od propadanja, oštećenja i razaranja. Nužno je također da kulturna baština ostane u sinergiji sa prirodom i u svom povijesnom okviru. K tome, turizam po svojoj prirodi stimulira dodir triju kultura (Španjol, 1997) :

1. lokalne kulture,
2. turističke kulture,
3. uvezene kulture.

Iako je turizam oduvijek postojao na osnovi prirodnih ljepota i krajolika, on ujedno predstavlja i opasnost za ta dva elementa. Ljudi su danas u sve većoj mjeri svjesni važnosti pravovremene i adekvatne zaštite okoliša, a osobito oni koji putuju kao turisti. Turistička valorizacija određenog područja i resursa tog područja podrazumijeva ocjenu vrijednosti turističkih motiva. Svi objekti i pojave iste vrste imaju svojstvo turističkih motiva, a svi turistički motivi imaju različiti rang vrijednosti (Španjol, 1997).

2.3 Pozitivni i negativni aspekti razvoja turizma u zaštićenim područjima

Turizam u zaštićenim područjima ima pozitivne i negativne aspekte utjecaja. Neosporno je kako je turizam velik korisnik prostora i uvelike ovisi o kvaliteti tog prostora i okoliša. Sve dok je turizam bio relativno slabiji i nije bio koncentriran na jednom području, smatran je pasivnom

turističkom dokolicom te njegov utjecaj na okoliš nije predstavljao poseban problem (Bilen, 2011). Intenzivnim širenjem i razvijanjem u svim dijelovima svijeta mnogi su predjeli, koji donedavno nisu ulazili u krug interesa i motiva posjetitelja, postali ugroženi.

Kako se turizam širio i broj turista povećavao, rasla je zabrinutost za prirodne i kulturne resurse upotrijebljene za razvoj koji je s vremenom poprimio masovne razmjere i postao prostorno koncentriran u turističkim destinacijama te aktivni čimbenik u konzumiranju prirodnih bogatstava, ponekad ostavljajući velike posljedice na lokacijama koje su prekoračile granice rasta.

Važno je da na zaštićenim prostorima još prije proglašenja postoje određeni oblici ograničenja gospodarskih djelatnosti i stambeno-gospodarske izgradnje. Zbog toga se turizam ili neka druga gospodarska djelatnost ne moraju nužno isključiti s područja posebne vrijednosti, ali se treba svesti u okvire u kojima neće uništiti glavni fenomen radi kojeg se pristupilo zaštiti (Vidaković, 2003).

Subjekti odgovorni za zaštićena područja posreduju između turizma i zaštite zato što nositelji turističkog razvoja često ne posjeduju dovoljno znanja o prirodnim fenomenima, zbog čega mogu (unatoč dobrim namjerama) ugroziti ili trajno devastirati zaštićeni prostor (Vidaković, 2003).

2.3.1 Negativni utjecaji

Turizam štetno djeluje na prirodu na sljedeće načine (Vidaković, 2003) :

1. velikim brojem posjetitelja,
2. organizacijskim i tehničkim mjerama :
 - nekontrolirana, neplanska, prekomjerna, stihijska i neracionalna izgradnja,
 - narušavanje turističko – ambijentalne ravnoteže,
 - povećana zagađenja zraka i voda,
 - preopterećenost lokalne infrastrukture.
3. namjernim i slučajnim devastacijama antropogenih i kulturnih resursa koje čine turisti.

Navedeno rezultira višestrukom fizičkom i estetskom štetom i znatno narušava prirodni izgled prostora, a svako uništavanje prirodnih dobara nanosi izravne štete turizmu pri čemu turizam ostaje bez temeljnih uvjeta za daljnji razvoj. Nužno je postojanje ekonomske povezanosti i povezanosti zaštite okoliša u turističkoj djelatnosti. Važno je odrediti kako prostorno smanjiti i raspodijeliti ekspanziju rasta i razvoja turizma te ublažiti, sanirati i isključiti svako njegovo nepovoljno djelovanje i utjecaje na okoliš i prostor (Vidaković, 2003).

Zaštita okoliša i izbjegavanje ove problematike nije samo pitanje kojim se treba baviti domicilna ekonomija, već je to pitanje kojim se trebaju baviti sve države svijeta zajedno jer se zagađenja voda, tla i zraka odražavaju u gospodarskoj djelatnosti, posebice onoj turističkoj, susjednih zemalja.

Negativni aspekti utjecaja turizma u zaštićenim područjima proizlaze iz samih turističkih posjeta, ali mnogima se može kompetentno upravljati, a time ih i umanjiti. Trošak turizma u zaštićenim područjima poprima tri oblika (Martinić, 2010) :

1. financijsko-ekonomski (porast troškova sigurnosti, zapošljavanja dodatnog osoblja i gradnja objekata potrebnih turistima i slično),
2. društveno-kulturni (različiti konflikti između turista, ciljeva turističkog razvoja i rezidenata),
3. ekološki troškovi (degradacija okoliša, gubitak bioraznolikosti i slično).

Turizam se smatra najvažnijim područjem u poticanju održivog razvoja, ali kako se ta koncepcija kao strateški razvoj turizma prihvaća vrlo široko, postoje razlike u razumijevanju primjene u budućem razvoju. U Europi je održivi razvoj postao najvažnija briga, zbog čega su postavljeni mnogi važni programi istraživanja, razvoja i moguće primjene novih ideja u politici. Turističko je tržište vrlo osjetljivo na prirodu i u smislu svjesnosti i u smislu želja za sudjelovanjem u mnogim aktivnostima koje potiču nov pristup i odnos prema prirodi, posebice njenim zaštićenim dijelovima. (Bilen, 2011).

Oblici djelovanja turizma na okoliš dijele se na (Bilen, 2011) :

1. ekspanzivne oblike (grade se kampovi, luke),
2. agresivne oblike (svi oblici turizma koji se neplanski razvijaju),
3. destruktivne oblike (one koji zbog neplanskog razvoja i agresivnosti uništavaju prostor).

Destruktivni su oblici oni koji ostavljaju najveće posljedice jer imaju veći opseg negativnog djelovanja, zato što uz neplansku gradnju i razvoj ostavljaju nepovoljan ekološki otisak (Bilen, 2011). Potrebno je sustavnim planiranjem zaustaviti ovakve oblike djelovanja turizma na okoliš. Utjecaj turizma na okoliš može se podijeliti na utjecaj koji čine posjetitelji i utjecaj koji čine organizatori. Utjecaj posjetitelja na okoliš se povećava ako je veća koncentracija ljudi na malom prostoru, ako se duže ostaje u mjestu boravka te što je jače razvijen agresivni oblik turizma i ako posjetitelji u slobodno vrijeme nisu organizirani.

Najvažniji je utjecaj turizma njegovo izravno zauzimanje prirodnoga prostora i okoliša za izgradnju turističkih kapaciteta i infrastrukture pri čemu su bitni sljedeći činitelji (Herceg, 2013) :

1. izbor lokacije,
2. veličina zemljišta namijenjenog za smještajne kapacitete i opremanje infrastrukturom,
3. upotrebljavanje građevinskog materijala.

Drugi važan element turizma u zaštićenim područjima čine negativni utjecaji i pritisci na okoliša koji proizlaze iz turističkih aktivnosti, koje se najčešće ogledaju kroz (Herceg, 2013) :

1. intenziviranje neodrživog upotrebljavanja zemljišta,
2. potrebe krčenja šume,
3. eroziju i gubitak biološke raznovrsnosti,
4. neadekvatna ponašanja i neregulirane turističke aktivnosti,
5. rizik od unošenja stranih vrsta,
6. promjenu staništa, uznemiravanje vrsta i narušavanje funkcija ekoloških sustava uslijed građevinskih aktivnosti i stalne prisutnosti ljudi,

7. neodrživo upotrebljavanje izvora vode,
8. uznemiravanje faune povećanim motoriziranim prometom,
9. proizvodnju i odlaganje otpada.

Praksa je pokazala kako je do sada najveća prijetnja turizma u odnosu na zaštićena područja vezana uz moguću izgradnju nužno potrebnih smještajnih kapaciteta, sportsko-rekreacijskih sadržaja i prometne infrastrukture u zaštićenim područjima. Izgradnja dovodi do degradacije zaštićenih područja, izaziva nezadovoljstvo stručnjaka i posjetitelja koji zbog pada kvalitete turističkoga doživljaja postupno napuštaju takva odredišta, a posljedice ne zaobilaze ni lokalno stanovništvo.

Zaštićena se područja mogu zaštititi od negativnih djelovanja rastuće turističke potražnje decentraliziranom koncentracijom velikih prirodnih prostora (ako je moguće) te dosljednom primjenom diferenciranog sustava zaštite najvrjednijih dijelova prirodnog prostora koji su formalno zaštićeni kao najvrjedniji dijelovi prirode (Bilen, 2011). Svako smanjivanje nepovoljnih utjecaja koje turizam ima na zaštićena područja produžuje opstanak i korištenje zbog privlačnog potencijala prostora. Time se omogućuje daljnji razvoj turizma, ali uz posebnu selekciju prostora koji mora biti zaštićen jer je takav prostor ograničen i ima ga sve manje. Upravo ova dualnost povezanosti turizma i prostora predstavlja osnovu za implementaciju načela održivog razvoja u budućem razvoju turizma (Bilen, 2011).

Povećani broj turista može ometati aktivnosti zajednice i natjecati se za rekreacijska mjesta i druge usluge. Loše planiran turistički razvoj može voditi ka povećanoj zakrčenosti, razbacivanju, vandalizmu i kriminalu. Vlasti mogu pogoršati ove probleme ako postavе kratkotrajne ekonomske interese, između ostalog, na primjer izgradnjom neodgovarajućih infrastrukture ili neuspjavanjem zadovoljenja potreba lokalne zajednice pri čemu lokalna podrška zaštićenom području može biti ugrožena.

Ponekad turizam u zaštićenim područjima traži samo sezonska zaposlenja, ostavljajući stanovništvo nezaposlenim van ili tokom sporih sezona. Tamo gdje javne ustanove zaštićenih

područja razvile regulaciju posjetitelja, koje takođe utječu na lokalno stanovništvo, mogu postojati negativni socio-kulturni utjecaji kao što je primjerice zabrana tradicionalnih radnji kao što su sakupljanje ogrevnog drveta. Drugi negativni utjecaji mogu se pojaviti tamo gdje lokalne tradicije postanu komercijalizirane i izgube svoj integritet ili autentičnost, a to su primjerice plesovi, koji su nekad imali važnu socijalnu ulogu ali su sad postavljeni samo za zabavljanje posjetitelja. Negativni utjecaji su najčešći kada zajednici nije dato da bira ili kada nema kontrole u razvoju turizma (Senečić, Grgona, 2006).

Odgovarajuće planiranje je potrebno tijekom razvoja turizma da bi se izbjegli negativni utjecaji od početka, ali također jer upravljačke tehnike koje mogu biti upotrijebljene za rješavanje problema ako se isti pojave (Herceg, 2013).

2.3.2 Pozitivni utjecaji

Suvremeni trendovi svjetskog turizma upućuju na porast interesa za zaštićena područja, čime ne samo da pogoduju razvoju razmjerno nerazvijenih prostora, već i generiraju znatne ekonomske koristi, a turizam je, za razliku od mnogih drugih djelatnosti, izravno zainteresiran za očuvanje zaštićenog područja zato što postojanje istog predstavlja preduvjet za njegov daljnji razvoj (Vidaković, 2003).

Turizam u zaštićenim područjima može biti prilika za edukaciju javnosti o vrijednostima i važnosti očuvanja biološke i kulturne raznolikosti (Vidaković, 2003). Zaštićena područja poznate su tržišne marke koje u svijesti posjetitelja znače netaknutu, ali dostupnu prirodu i kulturu, stoga itekako mogu biti nositelji kvalitetne turističke ponude nekog prostora, ali nikako zone koncentracije smještajnih kapaciteta, što se u nekim područjima, posebice nacionalnim parkovima, pokazuje kao problem.

Zaštićena područja predstavljaju jedan od temelja održivog razvoja u Europi i svijetu. Upravljanje tim područjima zahtijeva stručne podloge te izradu kratkoročnih i dugoročnih planova čime se osigurava očuvanje prirodnih fenomena i ukupne biološke i krajobrazne raznolikosti nekog područja. Ekološki održiv onaj je razvoj koji poštuje sposobnost okoliša da podnese onečišćenje i iscrpljivanje prirodnih izvora. Premda su zaštićena područja vrlo atraktivna za posjećivanje, a turističko-rekreativna funkcija jedna je od njihovih osnovnih namjena, iznimno je važno da se ona implementira na način da ne narušiti izvorne prirodne i kulturne kvalitete (Herceg, 2013).

Pozitivni aspekti utjecaja od turizma u zaštićenim područjima su (Martinić, 2010) :

1. porast zaposlenja za lokalno stanovništvo,
2. porast dohotka,
3. stimuliranje i diversifikacija lokalne ekonomije,
4. poticanje lokalne proizvodnje,
5. doprinos očuvanju prirodnog i kulturnog nasljeđa,
6. upoznavanje tuđe kulture i različitosti,
7. podrška istraživanju i razvoju dobrih ekoloških navika,
8. podrška ekološkoj edukaciji posjetitelja i lokalnog stanovništva i slično.

Izravne dobrobiti od očuvanja i zaštite zaštićenoga područja ostvaruje uprava od sljedećih djelatnosti (Martinić, 2010) :

1. posjetiteljsko-edukativnih usluga što uključuje plaćanje naknade za ulaz (ulaznica), boravišne takse, plaćanje parkiranja, kampiranja te usluga edukacije posjetitelja (vođenje i tumačenje),
2. koncesijskih odobrenja za pojedine sportsko-rekreativne djelatnosti (rafting, sportski ribolov, foto-safari, ekstremni sportovi, biciklizam, jahanje i slično),
3. naknada za dopuštena komercijalna upotrebljavanja zaštićenoga područja (promocije, izložbe, fotografiranje, snimanja filmova i druga događanja),
4. pratećih usluga (certificiranje proizvoda lokalnoga stanovništva, marketinške usluge i slično).

Neizravne pozitivne učinke od uspostave nekoga zaštićenog područja ostvaruje ukupna lokalna zajednica preko lokalne uprave, kroz sljedeće prihode (Martinić, 2010) :

1. povećanja poreznih prihoda na osvareno povećanje vrijednosti na tržištu nekretnina,
2. novih poreznih prihoda od otvaranja novih radnih mjesta,

3. povećanja poreznih prihoda od rasta usluga, a posebno od ugostiteljskih i drugih turističkih usluga, prometa i trgovine i slično.

Izravne naknade vežu se uz djelatnosti i aktivnosti uprava koje zahtijevaju naknadu za vlasnička prava lokalnome stanovništvu, kao što su otkup zemljišta, građevina i kuća radi prenamjene ili naknade za popravljivanje zatečenoga stanja (Martinić, 2010). Neizravne naknade isplaćuju se samo onim zatečenim gospodarskim subjektima kojima se uskraćuje ili umanjuje pravo na dosadašnji način rada pod uvjetom da do sada nisu svojim radom ugrožavali okoliš te idu na teret teret lokalne ili državne uprave (Martinić, 2010).

3 RAZVOJ POSJEĆIVANJA U ZAŠTIĆENIM PODRUČJIMA U LICI

Lika je povijesno-geografska regija u jugozapadnome dijelu Republike Hrvatske, između Velebita na zapadu te Plješevice i masiva Kapele na istoku. Teritorijalno gledano pripada Ličko-senjskoj, Zadarskoj i Šibensko-kninskoj županiji.

Klima je kontinentalna do planinska, jer je Velebit zapreka blagotvornu utjecaju mora. Prosječna zimska temperatura (Gospić) za siječanj iznosi $-1,3\text{ }^{\circ}\text{C}$, ljetna za srpanj $18,6\text{ }^{\circ}\text{C}$, najtopliji je mjesec kolovoz ($20,7\text{ }^{\circ}\text{C}$) (Turistička zajednica Ličko-senjske županije 2020). Godišnja je količina oborina (Gospić) oko 1670 mm, a najviše oborina ima u jesen i proljeće. Zimi u Lici ima mnogo snijega, a snježni se pokrivač zadržava više od 70 dana (Turistička zajednica Ličko-senjske županije 2020). Veliki snježni nanosi, uzrokovani burom, često prekidaju promet.

U Lici se najviše uzgajaju žitarice (kukuruz, ječam, pšenica, raž, zob), krumpir, povrće (kupus), grah, krmno bilje i drugo, a od voća se najviše uzgajaju jabuke i šljive. Stočarstvo se temelji na uzgoju ovaca i goveda. Šume (bukva, hrast kitnjak, jela, smreka, grab) zauzimaju oko 45% površine regije, a najviše ih je u istočnoj Lici (Turistička zajednica Ličko-senjske županije 2020).

Na području Like se nalaze neznatna ležišta boksita, gipsa i barita, a iskorištava se građevni i ukrasni kamen te glina. Razvijene su drvna, metalna, prehrambena, kemijska, tekstilna (trikotaža, konfekcija) i kožarska industrija. Turizam regije se temelji na turizmu područja Plitvičkih jezera. Regija Lika specifična je po brojnim prirodnim fenomenima na svim razinama zaštite. Gotovo 60% površine destinacije Lika nalazi u ekološkoj mreži NATURA 2000 te je iznimno atraktivna za sve oblike zelenog turizma (Anonymous 2020a).

3.1 Turizam na području Like

Zahvaljujući svome položaju na raskrižju puta između sjevera i juga, razvoju cestovnog i željezničkog prometa te svojoj bogatoj tradicijskoj kulturi, razvoj turizma Like započeo je još u 19. i 20. stoljeću. Izgradnja suvremene autoceste početkom 21. stoljeća dala je dodatni impuls razvoju turizma Like. Iako daleko od mora, glavnog aduta hrvatskog turizma, Lika je regija s velikim turističkim potencijalom. Mali broj stanovnika, raspršena naselja i nerazvijena poljoprivreda nekada su bili glavna kočnica ekonomskom razvoju Like, danas su te nekada glavne zapreke postale glavni aduti ubrzanom razvoju. Krajolik koji oduzima dah, očuvana

priroda, bogata izvorišta pitke vode temelj su razvoju ruralnog i planinskog turizma, te tradicijske i ekološke poljoprivrede. O ljepotama Like najbolje govori podatak da je tek nešto manje od 10% teritorija zaštićeno kao nacionalni park, a radi se o području Nacionalnog parka Plitvička jezera i Nacionalnom parku Sjeverni Velebit (Vujić, 2005).

Ljubitelji šetnje, planinarenja, skijanja, biciklizma, lova i ribolova, općenito aktivnog provođenja slobodnog vremena iz urbaniziranih dijelova sada mogu pobjeći u mir i tišinu Like i na taj način iskoristiti svaki trenutak svog slobodnog vremena.

Osim čiste i netaknute prirode, ugodnog sunca, planina i visoravni, predivnih polja i ravničarskih dijelova, Lika je u turističkom smislu poznata i kao zemlja dobre hrane.

Lika ima vrhunsku hranu, vrhunske poljoprivredne proizvode i na tome se treba bazirati promocija i razvoj kako bi se stvorio prepoznatljiv imidž održive turističke destinacije Lika

Povećanjem turističke aktivnosti povećava se i potreba za smještajnim kapacitetima. Smještaj u Lici danas se pored hotela i auto-kampova temelji na apartmanima i sobama u privatnom smještaju, a u posljednjih nekoliko godina i brojnim seoskim domaćinstvima koja osim smještaja nude i bogatu ponudu autohtonih proizvoda sela.

Trenutno se provode projekti koji potiču promociju i turistički razvoj svih zaštićenih područja Like, i Nacionalnog parka Plitvička jezera, ali i Parka prirode Velebit, Pećinskog parka Grabovača, Nacionalnog parka Sjeverni Velebit i dijelovima Nacionalnog parka Paklenica te Baraćevim špiljama.

Rješenje za razvoj gospodarstva, života i turizma te njegovo pozicioniranje na području Like i podvelebitskog primorja pronađeno je u projektu integralnog gospodarskog razvitka, nazvanom *Integra Lika 2020*. Ovaj petogodišnji projekt ima za cilj reklamirati i promovirati Liku i podvelebitsko primorje kao globalno poznatu destinaciju, ekološki prihvatljivu s bogatom autohtonom gastronomskom ponudom te samoodrživim obiteljskim poljoprivrednim gospodarstvima.

Jedan od značajnijih izvora financiranja gospodarskog razvitka područja je i Lokalna razvojna strategija (LRS) *LAG-a Lika 2014. – 2020*. Kroz čiju su izradu sveobuhvatnom analizom područja te korištenjem partnerskog pristupa oblikovani ciljevi koje stanovništvo LAG-a želi doseći do 2020. godine (LAG Lika 2020).

Osnovan je i prvi turistički klaster u Lici pod nazivom *Klaster Lika Destination* i regionalna oznaka kvalitete *Lika Quality*, educirajući i povezujući sve male proizvođače pokrenut je proces zaštite autohtonih proizvoda na tržištu Unije (Anonymous 2020b). Sve to s jasnom vizijom brendiranja Like i podvelebitskog primorja kao jedinstvene turističke destinacije, kako bi Lika postala globalno prepoznatljiva destinacija, ekološki prihvatljiva s izvrsnom autohtonom gastronomskom ponudom i samoodrživim gospodarstvima.

Za daljnji razvoj turizma Like važna su ulaganja u razvoj kvalitetne infrastrukture i suprastrukture, prirodne i kulturne baštine, kvalificiranih kadrova i ostalih turističkih resursa kako bi se provelo uspješno brendiranje turističke destinacije s ciljem privlačenje pozornosti što većeg broja turista. Za uspješno brendiranje turističke destinacije ne postoji jedinstvena formula ili pravilo. Važno je promišljati dugoročno o tržišnoj konkurentnosti i osiguranju stjecanja autentičnog doživljaja. Ljudi su ključan faktor za izvršavanje usluge i odgovorni su za razvoj brenda turističke destinacije. Usprkos kulturi i atrakcijama u turističkoj destinaciji, ljudi su ti koji pružaju gostoljubivost, osmijeh, pažnju i dobrodošlicu gostima čime pružaju osjećaj ugone i stvaraju pozitivne doživljaje koji se pretvaraju u iskustvo koje jednu destinaciju razlikuje od druge i stvara konkurentnu prednost destinacije.

3.2 Zaštićena područja Like

U Lici se nalazi sljedećih devet zaštićenih područja :

1. Nacionalni Park Plitvička jezera
2. Nacionalni Park Sjeverni Velebit
3. Nacionalni Park Paklenica
4. Park Prirode Velebit
5. Spomenik prirode Cerovačke pećine
6. Značajni krajobraz Risovac – Grabovača
7. Spomenik prirode Budina ledenica
8. Spomenik prirode Petrićeva pećina
9. Značajni krajobraz Baraćeve špilje

Zaštićena područja poput onih u Lici poznate su tržišne marke koje u svijesti posjetitelja znače netaknutu, ali dostupnu prirodu i kulturu, stoga itekako mogu biti nositelji kvalitetne turističke

ponude nekog prostora, ali nikako zone koncentracije smještajnih kapaciteta, što se u nekim područjima, posebice nacionalnim parkovima, pokazuje kao problem. Glavna funkcija zaštićenih područja Like je zaštita lokaliteta od veće koncentracije gospodarskih djelatnosti ili pretjerane izgradnje. Važno je da na zaštićenim prostorima još prije proglašenja postoje određeni oblici ograničenja gospodarskih djelatnosti i stambeno-gospodarske izgradnje (Vujić, 2005). Zbog toga se turizam ili neka druga gospodarska djelatnost ne moraju nužno isključiti s područja posebne vrijednosti, ali se treba svesti u okvire u kojima neće uništiti glavni fenomen radi kojeg se pristupilo zaštiti.

U skupini specifičnih problema zaštićenih područja na području Like najčešći su (Martinić, 2010) :

1. neriješen odvod komunalnih otpadnih voda i sanacije kanalizacije (NP Plitvička jezera),
2. direktni i indirektni utjecaji rata vidljivi na životinjskom i biljnom fondu, kao i na devastiranoj infrastrukturi (NP Plitvička jezera, PP Velebit),
3. krivolov (NP Plitvička jezera, Paklenica, Sjeverni Velebit, PP Velebit),
4. zapuštanje tradicionalnih djelatnosti (NP Plitvička jezera),
5. nekontrolirana ilegalna sječa šuma ili neriješeni odnosi s lokalnim šumarijama (Sjeverni Velebit),
6. nelegalna gradnja (Sjeverni Velebit, PP Velebit).

Jedan od velikih problema zaštićenih područja Like je i problem financiranja. Javne ustanove koje provode zaštitu u zaštićenim područjima često su, prisiljene poslovati na tržišnim osnovama pa se u drugi plan stavljaju zaštita prirode i edukacija, što su primarni razlozi njihova postojanja, a ne promocija područja i slično. Razlog tome je namjera države da smanji broj korisnika državnog proračuna, pa je priljev sredstava iz državne blagajne za funkcioniranje javnih ustanova sve manji (Martinić, 2010). Novac iz proračuna najčešće je dostatan samo za isplate plaća zaposlenih u javnim ustanovama nacionalnih parkova i parkova prirode, dok za konkretne projekte zaštite prirode i edukacije posjetitelja, nema sredstava.

Martinić (2010) ističe da se kod zaštićenih područja Like pojavljuje problem i prevelike zastupljenost političara u upravnim tijelima nacionalnih parkova i parkova prirode te u nadležnom ministarstvu. Većim udjelom stručnjaka u tim tijelima svakako bi se doprinijelo kvalitetnijem gospodarenju zaštićenih područja.

3.2.1 NP Plitvička jezera

Kategorija zaštite: Nacionalni park

Kategorija zaštite prema IUCN: : II/National Park

Površina: 296,8 km²

Datum proglašenja područja : 8. travnja 1949. godine.



Slika 1. Prostorni položaj NP Plitvička jezera (Izvor: JUNP Plitvička jezera 2018)

Plitvička jezera jedan su od najljepših primjera hidrografije našega krša. Voda s mnogo otopljenog vapnenca, uz pomoć bakterija, algi i mahovina, na prikladnim mjestima ponovno izlučuje taj vapnenac i tako se stvaraju bogato razgranata i "živa" slapišta koja gotovo naočigled rastu i mijenjaju svoju fizionomiju. Tako se mijenjaju i dimenzije obale jezera koja su nastala dizanjem tih slapišta



Slika 2. Nacionalni park Plitvička jezera (Izvor: JU NP Plitvička jezera 2020)

Prostrani šumski kompleksi, iznimne prirodne ljepote jezera i slapova, bogatstvo flore i faune, planinski zrak, kontrasti jesenjih boja, šumske staze i drveni mostići i još mnogo toga dio su neponovljive cjeline koju je i UNESCO proglasio svjetskom prirodnom baštinom, 1979. godine, među prvima u svijetu (JUNP Plitvička jezera 2018)). Već 1883. godine, pojas šuma koji okružuje jezera i izvore proglašen je odvojenom zonom, gdje je bila zabranjena sječa drveća (JU NP Plitvička jezera 2020). Oko 2/3 nacionalnog parka pokriveno je šumom koja je dio Nacionalne ekološke mreže i europskog projekta zaštite prirodne baštine NATURA 2000.

Šume i voda uzajamno su povezani i jedno bez drugoga ne mogu opstati. Šuma zadržava, čuva i pročišćava velike količine vode. U području Parka nalazi se velika površina vrlo kvalitetnih šuma, uključujući i prašume, koje predstavljaju kvalitetno stanište za životinjski svijet. Šume Plitvičkih jezera stanište su tri velika europska mesojeda (smeđeg medvjeda, vuka i risa). Mnogobrojne vrste djetlića i šumskih sova svjedoče o visokoj kvaliteti i prirodnosti staništa.

Zemljopisni položaj: Ovaj se nacionalni park nalazi na području dvije županije, te se 91% parka nalazi u Ličko-senjskoj županiji, a 9% u Karlovačkoj županiji. Nacionalni park Plitvička jezera nalazi se na važnom prometnom položaju uz državnu cestu D1 Zagreb - Split između Slunja i Korenice u neposrednoj blizini Bosne i Hercegovine. Veća mjesta u blizini su Ogulin, Rakovica, Otočac i Gospić na području Republike Hrvatske te Bihać u na području Bosne i Hercegovine. Najkraća zračna udaljenost između jadranske obale i Parka iznosi 55 km (JU NP Plitvička jezera 2020). Cestom do primorskog gradića Senja udaljen je oko 60 km. S autoceste

A1 do Parka, može se doći izlaskom na čvoru Otočac sa sjevera ili na čvoru Gornja Ploča s juga. Najbliže zračne luke su Zadar, Zagreb i Rijeka. Najbliža željeznička stanica je Josipdol do kojeg se izravnim linijama može doći iz Zagreba, Karlovca, Zadra ili Splita.

3.2.1.1 Posjetitelji u NP Plitvička jezera

Prema Izvješću za Republiku Hrvatsku u razdoblju od 2008. do 2018. ukupan broj posjetitelja nacionalnih parkova bilježi porast za 329.782 posjetitelja, što je u odnosu na 2008. godinu porast od 17,8% (Državni zavod za statistiku 2020). Broj posjetitelja u srpnju i kolovozu 2017. godine bio je oko 335.000 i 385.000, što daje dnevne prosjeke od 10.800 i 12.400, s rekordnim danom u kolovozu, s preko 16.000 posjetitelja (Državni zavod za statistiku 2020). S preko 1,7 milijuna posjetitelja u 2018. godini, Nacionalni park Plitvička jezera je najposjećeniji nacionalni park u Republici Hrvatskoj i među najposjećenijima u svijetu (JU NP Plitvička jezera 2020). Tablica 2 prikazuje rast maksimalnog broja posjetitelja Nacionalnog parka Plitvička jezera tijekom srpnja i kolovoza u razdoblju od 2008. do 2018. godine. Recentni period bilježi brzi rast broja posjetitelja, s okvirnim udvostručenjem broja posjetitelja u posljednjih 10 godina (JU NP Plitvička jezera 2020) Park je svjetska destinacija s posjetiteljima iz cijeloga svijeta, a posjetitelji iz Republike Hrvatske čine nešto preko 5% u ukupnom broju posjetitelja (JU NP Plitvička jezera 2020). Najveći udio posjetitelja dolazi iz europskih zemalja (najviše iz Njemačke, Francuske, Poljske, Italije), no recentno se bilježi i brzi porast udjela posjetitelja s emitivnih tržišta Dalekog istoka.

Tablica 2. Rast maksimalnog broja posjetitelja u danu tijekom srpnja i kolovoza u razdoblju od 2008. do 2018. godine (Izvor: JU NP Plitvička jezera 2020)

	2008.	2009.	2010.	2011.	2012.	2013.	2014.	2015.	2016.	2017.	2018.
SRPANJ	8622	8760	9947	9758	9830	10917	9137	11479	11112	13371	15782
KOLOVOZ	10737	11474	11936	11978	12817	13757	12289	13313	14113	16125	18228

Posjećivanje Parka je izrazito sezonalno, s vršnim intenzitetom posjećivanja u 7. i 8. mjesecu, preko 80% posjetitelja od 5. do 9. mjeseca, a svega 7 % od 11. do 3. mjeseca (JU NP Plitvička jezera 2020). U recentnom periodu, broj posjetitelja raste u svim mjesecima, u apsolutnim iznosima brže u mjesecima s višim intenzitetom posjećivanja, a stope rasta čak su i brže u mjesecima izvan vršne sezone. Okvirno, 2/3 posjetitelja su individualni posjetitelji, a 1/3 grupni

(JU NP Plitvička jezera 2020). Grupni posjetitelji dominiraju izvan 4 mjeseca vršne sezone (i do 2/3 u zimskim mjesecima), dok tijekom vršne sezone dominiraju individualni posjetitelji (oko 60% u lipnju i rujnu, te oko 80% u srpnju i kolovozu) (JU NP Plitvička jezera 2020).

Park je dominantno tranzitna i izletnička destinacija, pa manje od 30% posjetitelja noći u području, a prosječni je broj noćenja 1,5 (JU NP Plitvička jezera 2020). Preko 70% posjetitelja u Parku boravi pola dana i manje, ili u tranzitu, ili u sklopu dnevnog izleta iz neke druge destinacije. Takav odabir posjetitelja je u skladu s trenutnom ponudom Parka, koja se svodi na različite načine obilaska jezerske zone, u trajanju od 2-8 sati, bez razvijene ponude i preporuke za višednevni boravak.

Situacija s kojom se Park već godinama suočava je broj posjetitelja koji prelazi projektirani kapacitet postojećeg sustava posjećivanja u jezerskoj zoni, koja predstavlja glavnu atrakciju, jedinstvenu univerzalnu svjetsku prirodnu baštinu i glavni cilj posjeta svih posjetitelja Parka. Okvirni broj posjetitelja koji trenutni sustav može prihvatiti, a da srednji minimalni razmak između posjetitelja nije manji od 3m, te da nema čekanja vlakova i brodova na stanicama i pristaništima je oko 650 posjetitelja u satu, na svakom od dva ulaza, odnosno ukupno 1.300 posjetitelja ravnomjerno raspoređenih na dva glavna ulaza (JU NP Plitvička jezera 2020).

Neminovne posljedice puštanja većeg broja posjetitelja u satu preko ulaza su gužve, čekanja i općenito umanjena kvaliteta doživljaja posjetitelja i prezentacije vrijednosti Parka. Utvrđeni simptomi se pogoršavaju sa svakim uzastopnim satom u kojem se sustav preopterećuje brojem posjetitelja većim od projektiranog kapaciteta. Kako posjetitelji u takvim uvjetima počinju i silaziti sa staza, rezultat je i pojava neželjenog utjecaja na ekosustav, u prvom redu sedrene barijere, no utjecaj nije takav da značajnije ugrožava jedinstvenu vrijednost Parka. Silasci sa staza, kao i gužva na stazama umanjuje i sigurnost posjetitelja.

Upravljanje posjetiteljima nužnost je koja se uvodi u nacionalne parkove diljem svijeta, a uvedena je i u Nacionalni park Plitvička jezera i temelji se na ideji da nije dovoljno pozornosti dano iskustvu posjetitelja te kvaliteti zaštite okoliša. Radi se o okviru kojim se stavlja u odnos nosivost u odnosu na kvalitetu resursa i kvalitetu doživljaja posjetitelja. Naglasak se stavlja na strateške odluke koje se donose na temelju nosivosti, te procjene vrijednosti i kvalitete i zaštite resursa.

Sustav upravljanja posjetiteljima temelji se na tzv. *pragu održivosti* turizma u zaštićenim područjima. Radi se o razini ulaganja koja je potrebna kako bi se osiguralo da se prirodni kapital na određenom zaštićenom području ne narušava. Prag održivosti postiže se osiguravanjem odgovarajućeg ulaganja u svako od pet ključnih područja kapaciteta za upravljanje, a to su (Eagels i sur., 2002):

1. praćenje utjecaja,
2. osnovna infrastruktura,
3. sigurnost,
4. interpretacija i informacija,
5. plaće i edukacija.

3.2.1.2 Razvoj posjećivanja

Prvi ozbiljni počeci turizma na Plitvičkim jezerima datiraju iz 1861. godine (JU NP Plitvička jezera 2020). Godine 2011. bilo je više od milijun posjetitelja po prvi puta u povijesti ovog nacionalnog parka (Državni zavod za statistiku 2020). Mnogi su istraživači pridonijeli poznavanju i razvoju Plitvičkih jezera, a od njih se posebno izdvaja Ivo Pevalek, kojemu je na području nacionalnog parka podignuta i spomen-ploča.

Krajem 19.st. Društvo za zaštitu i poljepšavanje Plitvičkih jezera prvo je značajnije krenulo u formiranje turističke ponude i započelo rad na polju motiviranja dolaska posjetitelja na Plitvička jezera. U razdoblju od 1894. do 1896.g. ono gradi hotel sa 28 soba u stilu krajiških čardaka ponad jezera Kozjak, a za vožnju po Kozjaku nabavlja dvije lađe. Uređuju se staze, putovi i odmorišta, postavljaju putokazi i natpisi, klupe i svjetiljke. Društvo izrađuje i distribuira plakate o Plitvičkim jezerima, a u domaće i strane tiskovine uvrštava članke o njima. 1891.g. Plitvička jezera prvi puta su cestovno povezana iz smjera Karlovca.

Nakon drugog svjetskog rata i proglašenja nacionalnim parkom 8. travnja 1949.g., opći val razvoja turizma zahvaća i prostor Plitvičkih jezera i turizam postaje djelatnost koja valorizira ovo područje prirode. Razvoju turizma sve se više pristupa planski i 1950.g. radi se prvi regionalni plan uređenja koji je regulirao način izgradnje staza i mostova za posjetitelje, kao i

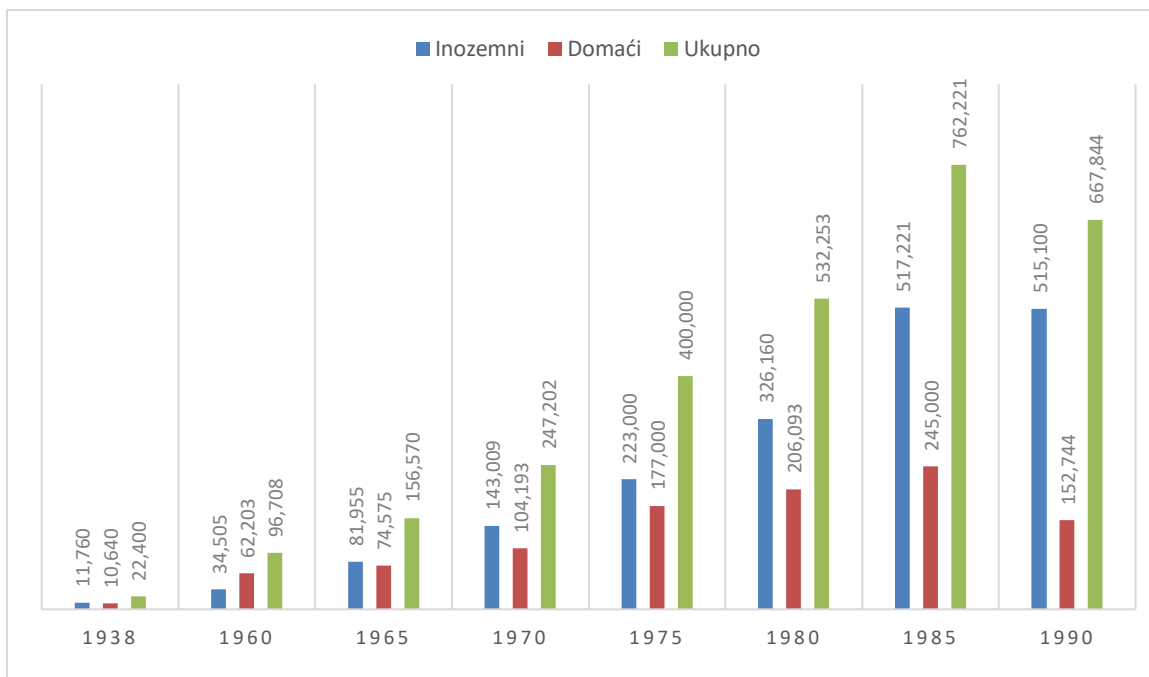
objekata, uz uvjet da se zadrži dojam netaknute prirode. U razdoblju 1954.-1958.g. gradi se hotel Plitvice te niz drugih objekata

Šezdesetih godina 20.st. podignut je sustav drvenih staza i mostića, a sedamdesetih su kupljena dva vlaka koji uz elektro brodove na jezeru Kozjak prirodu još više približavaju posjetiteljima.

U cilju zaštite prostora od izuzetne vrijednosti 1979.g. Plitvička jezera su uvrštena na UNESCO-vu Listu svjetske prirodne i kulturne baštine. Tijekom sedamdesetih i osamdesetih godina 20. st. zabilježen je najintenzivniji rast broja posjetitelja i gradnje novih kapaciteta (Grafički prikaz 1.).

Za vrijeme Domovinskog rata (1991. – 1995.) područje nacionalnog parka bilo je nepristupačno njegovim posjetiteljima, a turistička infrastruktura uvelike uništena. Poslije Domovinskog rada je turizam u nacionalnom parku vrlo brzo ponovo zaživio.

Današnja ponuda Plitvičkih jezera omogućuje posjetiteljima da ga vođeni odabranim programom obilaska upoznaju kroz aktivnosti koji uključuju pješaćenje, vožnju električnim brodom i panoramskim vlakom, fotografiranje, veslanje, planinarenje i skijanje. Sve ove aktivnosti i smještaj u suvremeno opremljenim hotelima omogućuju posjetiteljima da se zadrže nekoliko dana u ovom neobično lijepom kraju.



Grafički prikaz 1. Pregled broja posjetitelja u NP Plitvička jezera od 1938. do 1990.godine (Izvor: Vidaković P., 1997.)

3.2.1.2.1 Recentni sustav posjećivanja

Trenutni sustav posjećivanja uključuje dijelove za prihvat posjetitelja, odnosno sustav u jezerskoj zoni (koja je i glavna posjetiteljska atrakcija i jedinstvena univerzalna vrijednost Parka u užem smislu, a čini manje od 1% površine Parka) te sustav posjećivanja izvan jezerske zone (JU NP Plitvička jezera 2020). Prihvat posjetitelja vrši se u okviru dva glavna i jednog pomoćnog ulaza u sklopu kojih su osigurane sve standardne usluge, uključujući prodaju karata, info punktove, sanitarne čvorove, suvenirnice i ugostiteljske objekte. Uz ulaze su i dva parkirališta s oko 1.200 mjesta na Ulazu 1 (U1), 1.300 na Ulazu 2 (U2), te ukupnim parkirnim mjestima za preko 60 autobusa.



Slika 3. Sustav prihvata posjetitelja NP Plitvička jezera (Izvor: JUNP Plitvička jezera 2018)

Sustav posjećivanja u jezerskoj zoni uključuje preko 20 km staza i mostića, tri pristaništa (P1, P2, P3) s osam brodova koji na dvije linije (P1 - P2 i P3 - P2 ili P1) mogu prevesti oko 600 posjetitelja u satu (u oba smjera), tri stanice (ST1, ST2, ST3) za šest panoramskih vlakića, s kapacitetom oko 600 posjetitelja u satu na liniji ST1 - ST2 - ST3 (u oba smjera) (JU NP Plitvička jezera 2020). Posjetiteljima se sugerira obilazak prema jednom od sedam kružnih programa, s trajanjem obilaska od 2 do 8 sati. Najposjećeniji su programi obilaska cijele jezerske zone, i Gornjih i Donjih jezera, s uključenom vožnjom dugom linijom preko jezera Kozjak i vožnjom panoramskih vozilom na cijeloj duljini. Tablica 3 prikazuje program posjećivanja zone jezera Nacionalnog parka Plitvička jezera.

Svi programi koriste mostiće i staze u kanjonu Donjih jezera, kao i poprečne staze preko barijera Gornjih jezera. Izuzetak su samo kratki programi koji ne koriste oba već samo jedan od dva navedena dijela sustava. Jedinstvena ulaznica za obilazak jezerske zone vrijedi za sve navedene programe obilaska. Park nudi uslugu vođenja.

Tablica 3. Programi posjećivanja zone jezera Nacionalnog parka Plitvička jezera (Izvor: JU NP Plitvička jezera 2020)

Program	Start	Trajanje (sati)	OBILAZAK GORNJA JEZERA	OBILAZAK DONJA JEZERA	PANORAMSKO VOZILO	ELEKTROBROD
A	Ulaz 1	2-3	-	X	-	-
B	Ulaz 1	3-4	-	X	X	X
C	Ulaz 1	5-6	X	X	X	X
E	Ulaz 2	2-3	X	-	X	X
F	Ulaz 2	3-4	-	X	X	X
H	Ulaz 2	5-6	X	X	X	X
K	Ulaz 1 i 2	6-8	X	X	-	X

Opisani sustav uspostavljen je krajem 70-ih godina 20. stoljeća, pod vodstvom inž. Josipa Movčana i uz suglasnost akademika dr. Ive Pevaleka, kao odgovor na prvi poslijeratni nagli porast broja posjetitelja i pritisak na ekosustave (JU NP Plitvička jezera 2020). Nekoliko je njegovih ključnih obilježja kojima se osigurava da se posjećivanjem ne narušava jedinstvena univerzalna vrijednost područja, a da se posjetiteljima omogućava siguran i izniman doživljaj tih vrijednosti.

Radi sigurnosti posjetitelja i ograničavanja njihovog utjecaja na okolni ekosustav i krajobraz, kretanje posjetitelja ograničeno je isključivo na staze i mostiće, širine ograničene na 1,6m. Smještaj staza i mostića u prostoru te njihov dizajn i materijali od kojih su građeni (drvo) osiguravaju njihovu maksimalnu uklopljenost u prirodni krajobraz, istovremeno omogućavajući posjetiteljima približavanje vodi i neposredan doživljaj iznimne prirodne ljepote. Odignutost mostića od podloge (sedrenih barijera, obale jezera, vode) osigurava neometano odvijanje prirodnih procesa u ekosustavu (omogućava nesmetani rast barijera i sprječava njihovu eroziju do koje bi došlo uslijed hodanja po njima, ne ometa prirodno kretanje vode i drugo) (JU NP Plitvička jezera 2020).

Sustav posjećivanja izvan jezerske zone trenutno uključuje tri planinarske/poučno-rekreativne staze šumskim područjem oko jezera (JU NP Plitvička jezera 2020) :

1. stazu Medveđak (8 km),
2. stazu Plitvica (9 km),
3. stazu Čorkova uvala (21 km).

I u tom području vrijedi zabrana silaska sa staza, čime se i osigurava sigurnost posjetitelja i minimizira njihov utjecaj na okolne ekosustave. Prema JUNP Plitvička jezera 2018 svega oko 1% posjetitelja Parka koristi i ponuđene staze izvan jezerske zone. *In-situ* interpretacijsko–edukacijski sadržaji unutar sustava uključuju relativno mali broj edukacijskih ploča uz planinarske staze. U jezerskoj zoni postoje samo ploče s osnovnim informacijama o nazivu i veličini jezera. *In-situ* informativni sadržaji za posjetitelje uključuju pregledne mape područja i osnovnu signalizaciju sa smjerovima i upozorenjima o pravilima ponašanja (JU NP Plitvička jezera 2020).

3.2.1.2.2 Zone posjećivanja

Za lakše upravljanje sustavom posjećivanja napravljena je zonacija prostora podjeljena u 5 klasa (zona).

Cilj upravljanja posjećivanjem, odnosno ciljno stanje sustava posjećivanja detaljnije je definirano tzv. ROS (eng. Recreation Opportunity Spectrum) klasama koje opisuju spektar doživljajnih mogućnosti koje Park nudi, na način da se svaka od klasa na spektru opisuje sa: (JUNP Plitvička jezera 2018))

- ključnim elementima doživljaja;
- biofizičkim, društvenim i upravljačkim preduvjetima za željeni doživljaj;
- pokazateljima koji predstavljaju mjerljive varijable praćenjem kojih se prati zadovoljenost pojedinih specificiranih preduvjeta;
- standardima za pokazatelje, koji predstavljaju vrijednosti pokazatelja za koje su specificirani preduvjeti još uvijek granično ispunjeni, odnosno čijim premašivanjem oni prestaju biti ispunjeni, a to posljedično znači da prestaje biti omogućen neki od ključnih elemenata željenog doživljaja.

Opis ROS (Recreation Opportunity Spectrum) klasa odabranih za NP Plitvička jezera: (JUNP Plitvička jezera 2018)

- **KLASA 1:**

KLJUČNI ELEMENTI DOŽIVLJAJA

- Neposredan doživljaj izvorne divljine;
- Iskustvo susreta s divljim vrstama i njihovim tragovima i zvukovima
- Osjećaj pustolovine, udaljenosti od civilizacije
- Samostalno snalaženje i kretanje u prostoru po markiranoj stazi; izazov fizički zahtjevnije staze
- Visoka razina oslanjanja na sebe

- **KLASA 2:**

KLJUČNI ELEMENTI DOŽIVLJAJA

- Neposredan doživljaj očuvane prirode;
- Iskustvo susreta s divljim vrstama i njihovim tragovima i zvukovima
- Osjećaj izmaknutosti od civilizacije;
- Prilika za učenje o vrijednostima Parka kroz poučne staze;
- Usmjerenom samostalno kretanje po stazama;
- Srednja razina oslanjanja na sebe

- **KLASA 3:**

KLJUČNI ELEMENTI DOŽIVLJAJA

- Oduševljenje jedinstvenom prirodom
- Neposredan osjet i doživljaj izvorne prirode
- Osjećaj povezivanja s drugim ljudima kroz dijeljenje doživljaja oduševljenja prirodom
- Prilika za aktivno i pasivno učenje o jedinstvenim univerzalnim vrijednostima Parka prepoznatim kao UNESCO svjetska baština
- Osjećaj ugone i sigurnosti, prilika za laganu rekreaciju, šetnju, boravak u prirodi – niska razina oslanjanja na sebe

- **KLASA 4:**

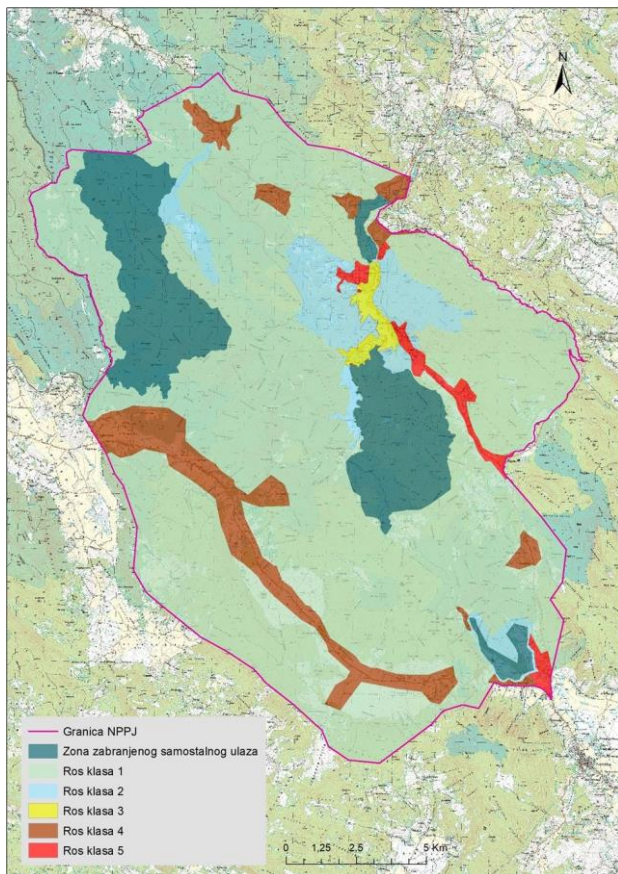
KLJUČNI ELEMENTI DOŽIVLJAJA

- Doživljaj ambijenta tradicijskih naselja i arhitekture

- Doživljaj raznih načina suživota čovjeka i prirode, načina korištenja zemljišta
 - Upoznavanje načina života u ovom području kroz komunikaciju s lokalnim stanovništvom
 - Boravak i ostale ugostiteljske usluge na turističkim OPGovima ili u izvornom obiteljskom smještaju; odmor i opuštanje
 - Mogućnost kupovine lokalnih proizvoda direktno od proizvođača
 - Učenje o kulturnoj baštini područja i drugim vrijednostima
- **KLASA 5:**

KLJUČNI ELEMENTI DOŽIVLJAJA

- Ulaz u Park, prvi kontakt s Parkom, osjećaj dobrodošlice kroz kontakte s osobljem, stvaranje očekivanja vezano uz posjet Parku
- Primanje informacija i poruka (pravila ponašanja, informacije o širem području, sva ponuda Parka itd.)
- Dostupnost turističkih usluga, niska razina oslanjanja na sebe, odmor
- Posredni doživljaj vrijednosti Parka i svrhe zaštićenog područja, kroz prezentacijski centar, info punktove i sl.
- Doživljaj tradicije i identiteta područja kroz ponudu ugostiteljskih objekata (hotele, kampove i restorane) i suvenirnice
- Susret s ljudima iz različitih kultura



Slika 4. ROS klase u NP Plitvička jezera (Izvor: JUNP Plitvička jezera 2018)

3.2.2 Nacionalni park Sjeverni Velebit

Kategorija zaštite: Nacionalni park

Kategorija zaštite prema IUCN: : II/National Park

Površina: 109 km² (Zakon o proglašenju Nacionalnog parka „Sjeverni Velebit“)

111km² (Granice NP Sjeverni Velebit utvrđene GIS-om)

Datum proglašenja područja : 9. lipnja 1999. godine

U sklopu UNESCO-va programa *Čovjek i biosfera* planina Velebit uvrštena je 1978. godine u mrežu svjetskih rezervata biosfere. Tri godine kasnije područje cijelog Velebita postaje park prirode. Unutar njega se nalaza dva nacionalna park, na jugu se nalazi Nacionalni park Paklenica (proglašen 1949. godine), a na sjeveru nacionalni park Sjeverni Velebit (proglašen 1999. godine). Nacionalni park Sjeverni Velebit je najmlađi nacionalni park od ukupno osam

nacionalnih parkova na području Republike Hrvatske, a proteže se na ukupnoj površini od 109 km² (JU NP Sjeverni Velebit 2020).

Zemljopisni položaj: Ovaj nacionalni park obuhvaća dio sjevernog Velebita, između Borovog vrha, Markovog kuka i Babić-Siće na sjeveru, te Zečjaka i Štirovače na jugu. Nalazi se u blizini Jadranskog mora, svega 2 km istočno od obale, te otprilike 15 km južno od grada Senja.



Slika 5. Nacionalni park Sjeverni Velebit (Izvor: JU NP Sjeverni Velebit 2020)

Najviši vrh ovog nacionalnog parka je Veliki Zavižan. Lokaliteti obuhvaćeni područjem Nacionalnog parka Sjeverni Velebit su: Zavižan, Velebitski botanički vrt, Premužićeva staza, Alan, Štirovača i Lubenovac.

Ovaj nacionalni park svojim teritorijem obuhvaća i nekoliko područja koja su zaštićena otprije. Tu se nalaze strogi rezervat prirode Rožanski i Hajdučki kukovi, botanički rezervat Visibaba (nalazište edemičke biljne vrste hrvatske sibireje) te botanički rezervat Zavižan – Balinovac – Velika kosa, unutar kojeg se nalazi i poznati Velebitski botanički vrt (proglašen spomenikom parkovne arhitekture) (JU NP Sjeverni Velebit 2020). Zbog svojih vrijednosti Nacionalni park Sjeverni Velebit je dio ekološke mreže Natura 2000.

Područje ovog nacionalnog parka vrlo je turistički atraktivno, a turističke usluge Parka koncipirane su na osnovu analize motiva dolaska posjetitelja od kojih je veliki broj vezan za rekreativne i edukativne sadržaje. Na području parka posebice su razvijeni planinarenje, speleologija i brdski biciklizam.

U NP Sjeverni Velebit nalazi se Premužićeva staza koju nazivaju remek-djelom graditeljstva. Građena je u kamenu - suhozidu, te je položena tako da nas na vrlo jednostavan način vodi u najsirovije i najkrševitije dijelove sjevernog Velebita – Hajdučke i Rožanske kukove. Proteže se hrptom planine od Zavižana do Baških Oštarija u srednjem Velebitu i duga je 57 km. Uobičajeni smjer kretanja je sa sjevera, od Planinarskog doma Zavižan, preko prijevoja Veliki Alan do Oštarijskih vrata u Parku prirode Velebit. Staza nema teških uspona pa je pogodna i za posjetitelje nenavikle na planinarenje. S Premužićeve se staze odvaja nekoliko uspona na neke od najljepših vrhunaca sjevernog i srednjeg Velebita – Gromovaču, Crikvenu, Šatorinu i druge. Kroz Nacionalni park Sjeverni Velebit prolazi 16 km staze, a na otprilike dva sata hoda od Zavižana nalazi se planinarsko sklonište Rossijeva koliba. Premužićeva staza 2009. godine u cijeloj je svojoj dužini i službeno zaštićena kao kulturno dobro od nacionalnog značaja (JU NP Sjeverni Velebit 2020).

Godišnje Nacionalni park Sjeverni Velebit posjeti oko 120.000 posjetitelja (Državni zavod za statistiku 2020).

U Krasnu je 2018. godine otvoren centar za posjetitelje Kuća Velebita, kojom je proširena postojeća ponuda i stvoren je atraktivni edukativni sadržaj koji privlači nove posjetitelje. Kuća Velebita je posjetiteljski i informacijski centar u kojem se može saznati o klimi, vrstama i staništima, kulturnoj baštini, geologiji i podzemlju Sjevernog Velebita, a naglasak je stavljen na duboke jame koje predstavljaju posebnu osobitost Parka. Javna ustanova Nacionalnog parka Sjeverni Velebit turističku ponudu veže ponaprije za područje Krasno koje je većini posjetitelja polazišno mjesto za posjećivanje i obilazak Nacionalnog parka Sjeverni Velebit. Centar za posjetitelje Kuća Velebita premda se nalazi izvan granica nacionalnog parka dodatno osnažuje tu poziciju te postaje simbolički ulaz u ovaj nacionalni park. Centar za posjetitelje Kuća velebita prestavlja, na jednom mjestu, sve prirodne i kulturne vrijednosti koje Park štiti.

Na području Krasna moguće je prenoćiti u nekoliko smještajnih objekata od kojih valja istaknuti :

1. Konoba Jure (55 ležajeva – smještaj, hrana i piće),
2. Apartmani Manjan (22 ležajeva – smještaj, hrana i piće),
3. Hrvatske šume – Šumarska kuća (33 ležaja – smještaj),
4. Hrvatske šume – Muzej šumarstva (13 ležaja- smještaj),

5. Hotel Degenija (60 ležajeva – smještaj, hrana i piće),
6. Apartmani Duda (6 kreveta – smještaj),
7. Privatni smještaj Tomaić (4 kreveta – smještaj),
8. Kuća Krasna (10 ležajeva – smještaj),
9. Kuća Marenčić (6 kreveta – smještaj),
10. Kuća za odmor Stolac (6 ležajeva – smještaj).

Na području Nacionalnog parka nalazi se i dvadesetak planinarskih kuća od kojih najveći broj ležajeva te najveću posjećenost bilježe (JU NP Sjeverni Velebit 2020):

1. Planinarska kuća Alan (1340 mNV, 40 ležajeva ljeti, 7 zimi),
2. Planinarska kuća Mrkvište (1276 mNV, 55 ležajeva),
3. Planinarska kuća Kugina Kuća (1180 mNV, 50 ležajeva),
4. Planinarski dom Ravni dabar (723 mNV, 50 ležajeva),
5. Planinarski dom Prpa (935 mNV, 60 ležajeva).

Područje Nacionalnog parka bilježi porast broj posjećenosti i noćenja posljednjih desetak godina. Porast broja posjetitelja 2018. godine iznosio je 11%, s ostvarenih 11% više noćenja, dok je 2019. godine broj dolazaka porastao za 16%, te je ostvareno 38% više noćenja (Državni zavod za statistiku 2020).

3.2.3 Nacionalni park Paklenica

Kategorija zaštite: Nacionalni park

Površina: 95 km²

Datum proglašenja područja : 19. listopada 1949.

Nacionalni park Paklenica je po proglašenju drugi nacionalni park u Republici Hrvatskoj, proglašen davne 1949. godine, tek nekoliko mjeseci nakon Nacionalnog parka Plitvička jezera. Nacionalni park Paklenica zauzima površinu od 95 km². Najviši vrhovi su Vaganski vrh (1757 m) i Sveto brdo (1753 m). U nacionalnom parku postoji i nekoliko špilja i jama od kojih su najpoznatije i najveće špilja Manita peć iznad kanjona Velike Paklenice i Jama Vodarica između kanjona Velike i Male Paklenice.

Godine 2017. Nacionalni park Paklenica je, uz Nacionalni park Sjeverni Velebit i Rezervat prirode Hajdučki i Rožanski kukovi, upisan na UNESCO-v popis mjesta svjetske baštine u Europi kao dio zajedničke svjetske baštine 13 zemalja pod nazivom *Bukove prašume u Karpatima i drugim područjima Europe* (JU NP Paklenica 2020). Radi se o 2031 hektaru šume na lokacijama Suva draga - Klimenta i Oglavinovac - Javornik u Nacionalnom parku Paklenici. Iznimnost predloženih iskonskih bukovih šuma u nacionalnim parkovima Sjevernom Velebitu i Paklenici temelji se na njihovoj izvornosti, geografskom položaju, starosti i veličini.



Slika 6. Nacionalni park Paklenica (Turistička zajednica Ličko-senjske županije 2020)

Temeljni fenomeni Nacionalnog parka Paklenica su šume i geomorfološke osobitosti parka. U gotovo nešumskom južnom dijelu Velebita u Paklenici se javlja izrazito bogatstvo šumskih zajednica, a posebno mjesto zauzimaju šume crnog bora (*Pinus nigra*) po čijoj je smoli (Paklini) koja se je iz njih u prošlosti vadila Paklenica i dobila ime, te bukve (*Fagus sylvatica*) i bora krivulja (JU NP Paklenica 2020). Od geomorfoloških osobina najzanimljiviji su i najimpresivniji kanjoni Male i Velike Paklenice koji se usjecaju duboko u utrobu Velebita te su posebna turistička atrakcija.

Ptice su najbrojnija skupina kralješnjaka u NP Paklenica od kojih posebnu vrijednost Parku daju ugrožene i rijetke vrste ptica grabljivica kao suri orao, sivi sokol, orao zmijar i jastreb. Od sova, u Parku je zabilježeno sedam vrsta. Najbrojnija je šumska sova i ćuk, a u kanjonu Velike i Male Paklenice se redovito gnijezdi najveća europska sova, ušara.

Zonacija Nacionalni park Paklenica u Planu upravljanja (2007) slijedi IUCN klasifikaciju zona zaštićenih područja. Prema navedenoj klasifikaciji, prostori visoke prirodne vrijednosti i malih

potreba za upravljanjem smatraju se zonom stroge zaštite. Zone aktivne zaštite su prostori koji zahtijevaju poseban način upravljanja kako bi se očuvale najvažnije zaštićene vrijednosti. Prostori velikog broja posjeta i velikih potreba za upravljanjem proglašeni su zonom korištenja. Unutar zone korištenja definirana je podzona rekreacije i turističke infrastrukture kao područje s prirodnim, kulturnim, odgojno-obrazovnim i turističko rekreativnim vrijednostima u kojem je stavljen naglasak na razvoj posjetiteljske infrastrukture u skladu s ekološkim standardima (JU NP Paklenica 2020). U Nacionalnom parku Paklenica to je područje oko planinarskog skloništa Struge te Kanjon Velike Paklenice do Velikih Močila.

Nacionalni park Paklenica ima vrlo sličnu turističku ponudu kao i Nacionalni park Sjeverni Velebit. Turisti koji najviše posjećuju Nacionalni park Paklenica preferiraju aktivan odmor, a najpopulariniji su alpinizam, planinarenje, slobodno penjanje, trekking, brdski biciklizam, jeep safari, promatranje ptica, rekreativno jahanje i speleologija. Uz navedene aktivnosti, blizina morske obale pruža mogućnost i za kombinaciju penjanja i sportova na vodi – ronjenje, sportski ribolov, rafting, kajaking, kanuing, veslanje na dasci, padobransko jedrenje, kitesurfing, i slično u obližnjim obalnim destinacijama te na rijeci Zrmanji.

Turistička ponuda Nacionalnog parka Paklenica sastoji se od sedam turističkih proizvoda koji su prikazani na mrežnim stranicama Parka. Unutar ponude nalaze se Špilja *Manita peć*, Šumarska kuća *Lugarnica*, Etno-kuća Marasović, Paklenički mlin, Poučne staze, Posjetiteljski centar *Podzemni grad Paklenica* i Kamp *Nacionalni park* (JU NP Paklenica 2020). U Parku su u ponudi i nekoliko poučnih staza. Najposjećenija je poučna staza *Velika Paklenica* koja vodi od kanjona Velike Paklenice do Planinarskog doma. Tu je još i poučna staza *Paklarić*, pješačka staza *Pjeskarica* i biciklističko – pješačka staza *Kratko putovanje kroz prošlost*. U Nacionalnom Parku Paklenica godišnje se održava nekoliko manifestacija. Najpoznatija i najposjećenija je Međunarodni susret penjača i održava se krajem travnja, već 20. godina za redom.

Usluge hrane i pića, te smještajni kapaciteti u Parku nude se u nekoliko objekata, a to su :

1. Planinarski dom Paklenica (50 ležajeva – smještaj, hrana i piće),
2. Kamp Nacionalni park (30 smještajnih jedinica za ukupno 90 osoba – smještaj, hrana i piće),
3. caffe bar Bunker (6 ležajeva – smještaj, hrana i piće),
4. konoba Marasović – (8 ležajeva – smještaj, hrana i piće),

5. šumarska kuća Lugarnica – (10 ležajeva – smještaj, hrana i piće).

Osim navedenih smještajnih objekata lokalno stanovništvo je obnovilo svoje stare kamene kuće u kojima nude ugostiteljsko-turističke usluge. To su Ramića dvori i Ivančev dom koji se nalaze oko 7 km od glavnog ulaza u Park.

Prema podacima NP Paklenica imala je 2013. godine 114 381 posjetitelja te je u 2014. godini ostvarila rast od 6,8 % te završila godinu s 122 189 posjetitelja od čega je 36 % penjača (Tablica 4). Godine 2007. donesen je akcijski plan koji osim raznih fokusiranja na prirodu i zaštitu iste pokazuje da je penjanje i pješaćenje prepoznato jer je dio plana usmjeren na ove dvije aktivnosti, sadrže podatke o tome da je NP Paklenica je najznačajniji hrvatski penjački centar, poznat i izvan granica Hrvatske..

Tablica 4: Prikaz broja gostiju tijekom razdoblja od 1996. do 2014. u NP Paklenica (Izvor: JU NP Paklenica 2020)

Godina	Broj posjetitelja
1996.	26 025
1997.	35 550
1998.	41 999
1999.	41 851
2000.	70 363
2001.	86 737
2002.	105 017
2003.	102 183
2004.	108 141
2005.	113 920
2006.	104 071
2007.	110 338
2008.	115 943
2009.	112 800
2010.	112 665
2011.	118 288
2012.	114 321
2013.	114 381
2014.	122 189

NP Paklenica je vrlo popularna penjačka lokacija u Europi, međutim stijene po kojima se penju penjači također su i gnjezdilišta velikog broja ptica od kojih su mnoge ugrožene i rijetke vrste. Upravo zbog osjetljivih vrsta ptica gnjezdarica stijena i litica, aktivnosti penjanja dozvoljene su isključivo na određenom području penjališta. Zbog prisutnosti rijetke ili ugrožene životinjske

ili biljne vrste pojedini smjerovi mogu biti zatvoreni za penjanje. Svake godine mogu se zatvoriti neki od penjačkih smjerova ako monitoringom se pokaže da je to potrebno.

Uprava NP Paklenica donijela je Akcijski plan kojem je glavni cilj poboljšati mogućnosti penjanja uz osiguranje zaštite faune i vegetacije na stijinama, kao i petrofilnih vrsta ptica u kanjonu Velike Paklenice.

Unatoč mjerama kontrole, praćenja i zaštite prirode, zbog velikog broja posjetitelja, aktivnosti alpinista i sportskih penjača, dolazi do stalnog ugrožavanja biološke raznovrsnosti. Postepeno nestaju brojne endemske vrste, prvenstveno špiljske faune, flore stijena, drastično se snižava populacijski broj nekih zaštićenih vrsta, a mnoge rijetke i osjetljive životinje povlače se na izoliranije više terene.

Upravo je održivi rast i razvoj jedna od glavnih karakteristika aktivnog turizma koji se promiče na području Nacionalnog parka Paklenica, a koji osim što utječe na edukaciju i korist turista, donosi koristi za lokalnu zajednicu i destinaciju u cjelini. Komplementarnost turizma i zaštite prirode očituje se kroz očuvanje prirode za potrebe turizma, ali i u zaštiti prirode od zasićenosti i štetnosti turizma, što se u zadnje vrijeme često zanemaruje. Sukladno tome, Javna ustanova Nacionalnog parka Paklenica prepoznala je važnost očuvanja prirode i kao jednu od najvažnijih funkcija parka izdvaja edukaciju. Izrazito je bitno da posjetitelji dođu, sami vide i dožive vrijednosti parka čime povećavaju vlastitu svijest o zaštiti prirode.

3.2.4 Park prirode Velebit

Kategorija zaštite: Park prirode

Površina: 2200 km²

Datum proglašenja područja : 16. lipnja 1981. godine.

Park prirode Velebit najveće je zaštićeno područje u Republici Hrvatskoj. Položaj Velebita, njegova geološka građa, te čak tri različite klime (mediteranska, kontinentalna i planinska) koje se isprepliću na ovom području, utjecali su na razvoj veoma bogate flore i faune. Park prirode Velebit je najznačajnije endemsko čvorište flore i kopnene faune u Hrvatskoj. Velebitska degenija, hrvatska gušarka, hrvatsko zvonce, riba oštrulja, dugonogi šišmiš i vuk samo su neke od najpoznatijih endemskih i rijetkih vrsta parka prepunog različitih kraških fenomena. Velebit pripada sustavu Dinarida. Ukupna dužina Velebita je 145 km, a njegova se širina kreće u rasponu od 10 do 30 km (JUPP Velebit 2007).

Svojim specifičnim položajem Velebit pruža raznolike mogućnosti odmora. Ljubitelji aktivnog odmora mogu se okušati u planinarenju, šetnjama poučnim stazama, obilasku špilja, biciklizmu, raftingu i kanuingu, sportskom ribolovu, alpinističkim aktivnostima, jahanju... Ljubitelji sportskog penjanja mogu posjetiti alpinističku zonu u Dabarskim kukovima (srednji Velebit). Kukovi Agin kuk, Rujičin kuk i Čelina kuk otvoreni su za penjanje od travnja do studenog (JUPP Velebit 2007). Radi se o dugim penjačkim smjerovima za koje je potrebno znanje, iskustvo i dobra oprema. Ljepotom slapova, dubinom kanjona, raznolikošću biljnog i životinjskog svijeta krške rijeke Zrmanja i Krupa obogaćuju južni dio Parka prirode Velebit. Očuvanost i raznolikost flore i faune sa brojnim endemima upotpunjuju sliku kanjona ovih rijeka.

Uvala Zavratnica (Slika 7.) jedna je od najljepših uvala na hrvatskoj obali Jadranskog mora, smještena nedaleko Jablanca, nasuprot otoka Raba. U Zavratnici je izbrojano 129 biljnih vrsta, od čega 100 autohtonih i 29 alohtonih (JUPP Velebit 2007). Početkom 20. stoljeća izgrađena je gornja staza s vidikovcem te šetnica uz more. Uvala Zavratnica je dio NATURA 2000 (ekološke mreže sastavljene od područja važnih za očuvanje ugroženih vrsta i stanišnih tipova Europske unije).



Slika 7. Park prirode Velebit – Zavrtnica (Autor: Sokolić Marko, 2018.)

Procijenjeni broj posjetitelja u Parku prirode Velebit je oko 40.000 posjetitelja godišnje (Državni zavod za statistiku 2020). Najposjećeniji lokaliteti unutar Parka prirode su uvala Zavrtnica, Cerovačke špilje i Zrmanja.

Tablica 5 prikazuje porast broja prodanih ulaznica od 2002. godine do 2006. godine te se podaci odnose na ulaznice u Zavrtnici i u Cerovačkim pećinama.

Tablica 5. Broj prodanih ulaznica u Parku prirode Velebit u razdoblju od 2002.–2006. godine (Izvor: JUPP Velebit 2007)

Godina	2002.	2003.	2004.	2005.	2006.
Ukupno	493	14084	12 497	14 355	21 994

3.2.4.1 Spomenik prirode Cerovačke pećine

Spomenik prirode Cerovačke pećine (Slika 8.) među najpoznatijim su i najznačajnijim speleološkim objektima u Republici Hrvatskoj. Smještene su na južnom dijelu Parka prirode Velebit. Cerovačke pećine se nalaze jugozapadno od Gračaca, na sjeverno istočnoj padini velebitskog brda Crnopac (1403 m), a kompleks čine 3 špilje (Donja, Srednja i Gornja) sa preko 7 km istraženih kanala (JUPP Velebit 2007). Ukupna dužina pećina iznosi 3.800 m, a čitavog sustava 4 kilometra (JUPP Velebit 2007). Gornja pećina duga je 1.295 m, a Donja 2.779 m (JUPP Velebit 2007). Između njih nalazi se znatno manja, Srednja pećina. Prosječna je temperatura u špiljama od 5 do 8°C (JUPP Velebit 2007). Bogate su špiljskim ukrasima i

kraškim pojavama (ponorima i dimnjacima), značajno su paleontološko nalazište špiljskog medvjeda te pretpovijesne keramike (ilirsko - keltska kultura).



Slika 8. Cerovačke pećine (Izvor: JUPP Velebit 2007)

Trenutno je turistička ponuda vezana samo uz ponudu posjeta špilji. Za turistički posjet uređeno je prvih 700 metara Donje i Gornje špilje. Javna ustanova Parka prirode Velebit s partnerima provodi projekt „Centar izvrsnosti Cerovačke špilje – održivo upravljanje prirodnom baštinom i krškim podzemljem“ s ciljem poboljšanja prezentacije Cerovačkih špilja izgradnjom suvremenog Prihvatnog centra za posjetitelje, rekonstrukcijom posjetiteljske infrastrukture, rekonstrukcijom šetnica do špilja i u špiljama u dijelu koji se već koristi u turističke svrhe, te komunalnim opremanjem pješačko kolne površine za prihvat većeg broja posjetitelja i vozila. Cijeli će se prostor opremiti suvremenim interpretacijskim i edukativnim sadržajem tematski povezanim s fenomenima Cerovačkih špilja, krša te prirodne i kulturne baštine PP Velebit (Javna ustanova za upravljanje zaštićenim dijelovima prirode na području Zadarske županije 2020).

Zbog jedinstvene prirodne ljepote i brojnih nalaza iz davne prošlosti Cerovačke špilje su 1961. godine zakonom zaštićene kao geomorfološki spomenik prirode (JUPP Velebit 2007). Cerovačke pećine generiraju brojne koristi za lokalnu zajednicu kao što su povećanje kvalitete života i BDP-a, jačanje gospodarske aktivnosti, povećanje vrednovanja i javne svijesti o vrijednostima kulturne i prirodne baštine, povećanje prihoda od poreza te stvaranje novog identiteta Parka prirode Velebit i Općine Gračac. Ovaj lokalitet godišnje posjeti oko 10.000 posjetitelja (Državni zavod za statistiku 2020).

3.2.5 Značajni krajobraz Risovac – Grabovača

Krajem studenog 2019. godine Županijska skupština Ličko-senjske županije proglasila područje Risovac-Grabovača (Slika 9.) zaštićenim u kategoriji značajni krajobraz. Zaštićeno područje obuhvaća površinu od 5.620,72ha, u cijelosti se nalazi unutar granica Općine Perušić i njime upravlja Javna ustanova Pećinski park Grabovača. Cilj zaštite je očuvati vrlo vrijednu georaznolikost i geobaštinu ovog područja, mozaičnost krajobraza prirodnih i doprirodnih staništa i s njima povezanu bioraznolikost. Posebnost ovog područja čine i Velebitske breče koje su po litološkom sastavu, geološkom položaju i geografskom smještaju jedinstvena pojava u svijetu.



Slika 9. Pećinski park Grabovača (Izvor: JUPP Grabovača 2020)

Speleološki objekti su najvažnije obilježje ovog prostora. Na području zaštićenog krajobraza Risovac-Grabovača trenutno su poznata 24 speleološka objekta. Pet speleoloških lokaliteta zaštićenih u kategoriji geomorfoloških spomenika prirode, a to su: Samograd, Medina pećina, Amidžina pećina (1964. godine), Budina ledenica i Petrićeva pećina (1970. godine) (JUPP Grabovača 2020).

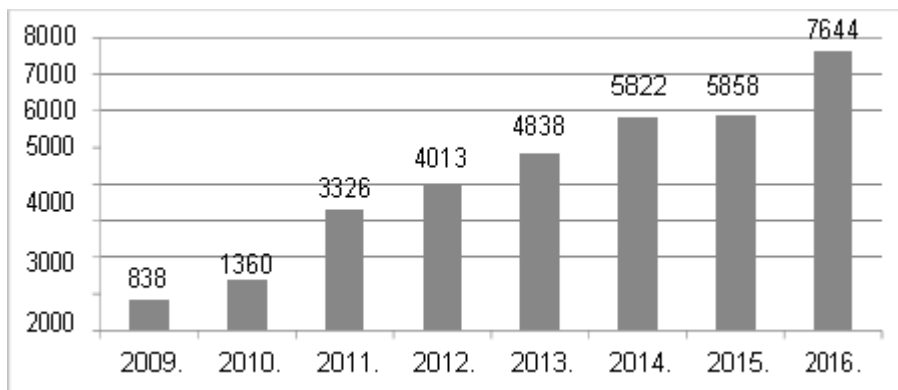
Turistička je ponuda najviše vezana uz speleologiju (posjećivanja špilja) i planinarenje te trekking. Javna ustanova organizira školske izlete na području značajnog krajobraza Risovac – Grabovača koji uključuju obilazak špilje Samograd, edukativno – ekološku radionice za vrtičke skupine, osnovne i srednje škole. Javna ustanova također posjetiteljima nudi i posjetu poučnim

stazama *Krš i čovjek* (3,5 km), *Tragom Mirka Maleza* (2 km), *Flora* (1,3 km), *Fauna* (750 m). Navedene poučne staze tematski su vezane uz krš, speleologiju i floru.

Javna ustanova također nudi i dodatnu ponudu posjetiteljima koja uključuje posjet vidikovcu sa šumskim orguljama, malom vrtu ljekovitog i jestivog ličkog bilja, izvoru potoka Grabovac, Eko dječjem igralištu, malom jezeru, labirintu i roštilju Draga i slično.

Kao podsjetnik na posjet Pećinskom parku Grabovača svaki posjetitelj sa sobom može ponijeti jedinstveni hrvatski suvenir bočicu čistog špiljskog zraka iz špilje Samograd koja sadrži čisti zrak bez alergena i uzročnika bolesti bez ozona i s visokom koncentracijom negativnih iona (JUPP Grabovača 2020). Špilja Samograd u sebi krije zanimljiv fenomen, likove Marije i Josipa koji su nastali na potpuno prirodan način. Ova špilja u sebi krije bogatstvo podzemnih krških oblika te je kao takva jedinstvena prirodna atrakcija.

Od 2009. godine Park je posjetilo ili se u njemu educiralo 33 699 osoba. U 2016. godini broj posjetitelja raste za 7644. Kontinuirani porast broja posjetitelja najzornije prikazuje Grafički prikaz 2.



Grafički prikaz 2. Posjetitelji Pećinskog parka Grabovača od 2009. do 2016. godine (Izvor: Milković, 2017.)

3.2.5.1 Spomenik prirode Budina ledenica

U pećinskom parku Grabovača u Perušiću se nalazi špilja Budina ledenica (Slika 10). To je špilja s rijetkim sigama L oblika i jedini je takav tip špilje u ovom dijelu Europe (JUPP Grabovača 2020). Naziv je dobila zbog izuzetno niskih temperatura koje se u njoj bilježe u odnosu na ostale špiljske objekte.



Slika 10. Špilja Budina ledenica (Izvor: JUPP Grabovača 2020)

U Budinoj ledenici kao i na okolnom području posebno je razvijena speleologija. Područjem kao i špiljom Budina ledenica upravlja Javna ustanova Pećinski park Grabovača koja organizira posjete špilji te brojne edukativne radionice vezane uz krš i podzemlje. Ovu špilju godišnje posjeti od 2.000 do 3.000 posjetitelja, najviše istraživača iz područja speleologije i biologije (Državni zavod za statistiku 2020).

3.2.5.2 Spomenik prirode Petrićeva pećina

Špilja Petrićeva pećina (Slika 11.) nalazi se u sklopu kompleksa Pećinskog parka Grabovača u Perušiću (JUPP Grabovača 2020). Ukupno špilja ima 667,4 m kanala, a najdulji kanal ima 369,2 m, dok dubina od ruba jamskog ulaza do dna špiljskog kanala iznosi 58,1 m (JUPP Grabovača 2020). Ukupna dubina špiljskog objekta je 65,7 m. Špilja ima vrlo specifičan ulaz te ako se duljini špiljskog kanala doda dubina jamskog kanala ukupna duljina špilje je 423,7 m (JU Rakovica 2019). O prostranosti svjedoči podatak da je prosječni promjer kanala 8,5 m.



Slika 11. Petrićeva pećina (Izvor: JUPP Grabovača 2020)

U kanalima su na više mjesta uočeni tragovi protjecanja vode u geološkoj prošlosti (denudacijski oblici u stijenkama kanala i sedimenti). Danas su dominantni geomorfološki procesi oblikovanja (urušavanje, trošenje djelovanjem leda u ulaznim dijelovima i taloženje siga). Jedini obilniji oblik vode je prokapnica ili voda koja obilato nastaje na stijenama zbog kondenzacije. Zbog strujanja hladnog zraka s površine zimi prokapnica se u ulaznim dijelovima smrzava pa nastaju zanimljivi ledeni oblici. Na temelju speleoloških istraživanja utvrđeno je da se, s obzirom na geološke i geomorfološke karakteristike ovog speleološkog objekta, radi o vrijednom lokalitetu *geobaštine krša*.

Ovom špiljom upravlja Javna ustanova Pećinski park Grabovača. Turistička se ponuda temelji na speleologiji te edukativnim radionicama i terenskoj nastavi. Ovaj špiljski objekt godišnje posjeti oko 3.000 posjetitelja (Državni zavod za statistiku 2020).

3.2.6 Značajni krajobraz Baraćeve špilje

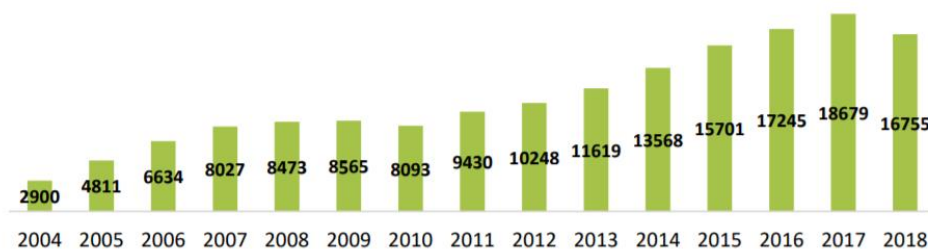
Javna ustanova općine Rakovica upravlja zaštićenim prirodnim područjem Značajnim krajobrazom Baraćeve špilje i ekološkom mrežom Natura 2000 koja se nalazi unutar granica općine Rakovica. Od cijelog zaštićenog područja u kategoriji značajnog krajobraza ukupne površine od 5,19 km² najpoznatije su Baraćeve špilje prema kojima je zaštićeno područje i dobilo ime. Postoje tri špilje: Gornja (Velika), Donja (Mala) i Nova (koja se donedavno u starijoj literaturi nazivala Trećom), a u samom podnožju Brine između ulaza u špilje je izvor Baraćevac.

Gornja Baračeva špilja (Slika 12) predstavlja najveću posjetiteljsku atrakciju ZK Baračeve špilje. Špilja se nalazi u vrhu Baračeve brine, te nije duboko pod zemljom, a ukupne je dužine 493 m, a za posjetitelje je otvoreno 200-tinjak metara uz obvezno korištenje zaštitne kacige. Temperatura u špilji je bez obzira na godišnje doba 9° C, a vlažnost je 100% te navedeni stalni uvjeti pridonose rastu siga koji je specifičan radi čega se posjetitelji moraju pridržavati pravila da se unutar špilje ne smije ništa dodirivati. Špilja ima pravilan špiljski ulaz sa zaobljenim svodom, s ekspozicijom ulaza prema sjeveroistoku. Dimenzija je 4 x 4 metra, a nalazi se na nadmorskoj visini od 331,5 m (JU Rakovica 2019).



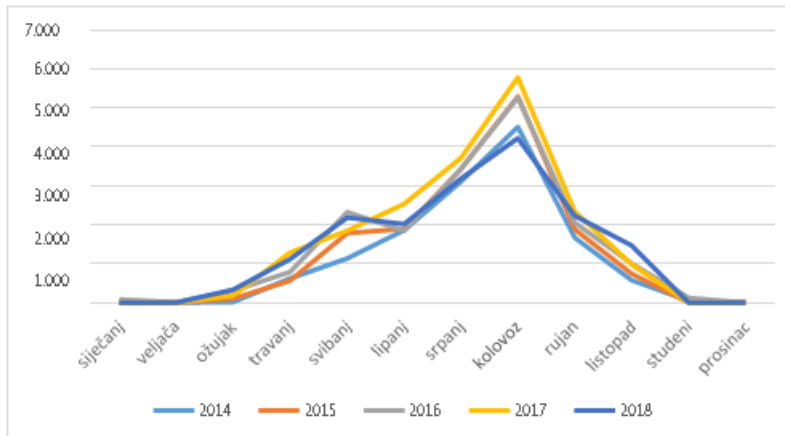
Slika 12. Gornja Baračeva špilja (Izvor: JU Rakovica 2019)

Broj godišnjih posjetitelja (Grafički prikaz 3.) je u konstantnom porastu što je uglavnom posljedica blizine NP Plitvičkih jezera, ali i razvoja sustava posjećivanja ovog područja



Grafički prikaz 3: Broj posjetitelja u ZK Baračeve špilje od 2004. do 2018. (Izvor: JU Rakovica 2019)

Posjećivanje ZK Baraćeve špilje je izrazito sezonalog karaktera (Slika 13) što je djelomice uvjetovano zimskim periodom u kojem nije moguće posjećivati Gornju Baraćeve špilju, ali je vidljiv i utjecaj turističke sezone koja je najizraženija u srpnju i kolovozu.



Slika 13. Broj posjetitelja ZK Baraćeve špilje po mjesecima, 2014. - 2018. (Izvor: JU Rakovica 2019)

Turistička ponuda ovog područja se temelji ponajprije na speleologiji, trekkingu i biciklizmu. Javna ustanova općine Rakovica organizira brojne izlete te edukativne radionice i terensku nastavu koja je tematski vezana uz špiljske objekte.

Najveći potencijal ZK Baraćeve špilje prepoznat je u sljedećem:

- Idealna su prirodna atrakcija za aktivni odmor koja privlači ciljane grupe posjetitelja i individualce koji se tijekom svog putovanja žele baviti fizičkim aktivnostima (biciklizam, pješaćenje, jahanje i sl.).
- Zajedno sa izletištem čine područje izvrsno za provedbu raznih edukacijskih programa za djecu školske dobi te raznih edukativnih događanja za sve dobne skupine
- Značajan su prirodni resurs i ključna atrakcija destinacije Plitvičkih dolina koju je potrebno dodatno turistički valorizirati.

Godišnje ovaj špiljski objekt posjeti 4.000 do 5.000 posjetitelja (Državni zavod za statistiku 2020).

Najveća atrakcijska osnova Značajnog krajobraza Baraćeve špilje su bioraznolikost, krajobrazna raznolikost i georaznolikost te mogućnost posjeta ovim područjima u turističkom, edukativnom i rekreativnom smislu. Rezultati monitoringa Gornje Baraćeve špilje pokazuju da se okolišni parametri ne mijenjaju ulaskom posjetitelja, međutim najveći izazov u upravljanju

ZK Baraćeve špilje proizlazi iz nepostojanja podjele (zoniranja) područja prema vrijednosti i namjeni koje određuju model upravljanja. Izrada Plana upravljanja Značajnog krajobraza Baraćeve špilje planira se započeti u 2020. godini.

4 RASPRAVA

Kod turizma u zaštićenim područjima postoje dvije suprotstavljene strane – s jedne strane nastojanje da se preko turizama ostvari ekonomska dobit od koje će se razvijati zaštićeno područje i lokalna zajednica, a s druge strane nastojanje da se očuva priroda na način da se smanji broj posjetitelja, ali samim time smanjuju se i prihodi. Unatoč sličnim problemima s kojim se susreću sva zaštićena područja u održavanju balansa između očuvanja prirode i ekonomske dobiti, ne postoji jedinstveno rješenje jer je svako zaštićeno područje karakteristično na svoj način.

Nacionalni park Plitvička jezera je najposjećeniji nacionalni park u Republici Hrvatskoj i među najposjećenijima u svijetu zbog čega se Park u sve izraženijoj mjeri suočava s brojem posjetitelja koji prelazi projektirani kapacitet postojećeg sustava posjećivanja. Negativne strane toga su svakako degradiranje okoliša, neželjeni utjecaj na ekosustav, umanjene kvalitete doživljaja posjetitelja zbog gužvi i čekanja. Međutim, takav masovni turizam uvelike doprinosi lokalnoj zajednici u smislu ekonomske dobiti. Turizam je glavni pokretač gospodarskog razvoja Plitvičkih jezera u relativno zapuštenom dijelu Hrvatske u kojem se Plitvička jezera ističu zahvaljujući turizmu bez kojega bi i to područje ostalo zapušteno. Možemo zaključiti da posjećivanje u NP Plitvička jezera doprinosi lokalnoj zajednici više nego očuvanju prirode, ali sve se više teži modernizaciji sustava posjećivanja što pridonosi ravnomjernijem posjećivanju i pogoduje održivom razvoju turizma te zaštiti područja Parka.

Razvojem sustava posjećivanja u NP Plitvička jezera nastoji se smanjiti broj posjetitelja u okviru kapaciteta parka raznim metodama poput poskupljivanje ulaznica tokom sezone, online provjere dostupnosti ulaznica i slično. Dakle, razvoj sustava posjećivanja NP Plitvička jezera ne doprinosi povećanju broja posjetitelja, već povećanju zaštite od negativnog utjecaja velikog broja posjetitelja.

Nacionalni park Paklenica je područje jedinstvene prirodne osnove, izuzetnih geomorfoloških pojava i oblika, veličanstvenih šuma i raznolikog biljnog i životinjskog svijeta. Također, to je područje koje ima široku rekreacijsku namjenu od koje je najpopularnije penanje po stijenama. Problem koji se javlja na području Parka je što su te stijene također gnjezdilišta velikog broja ptica od kojih su mnoge već ugrožene i na taj način se dodatno ugrožavaju zbog čega se Park susreće s izumiranjem pojedinih životinjskih vrsta (npr. bjeloglavi sup). Zbog takvog

narušavanja biološke raznolikosti Uprava NP Paklenica donijela je Akcijski plan kojim se nastoji poboljšati mogućnosti penjanja uz osiguranje zaštite faune i vegetacije na stijinama, kao i petrofilnih vrsta ptica. Sustav posjećivanja u NP Paklenica je doprinio je povećanju broja posjetitelja što možemo zaključiti iz toga što se smatra najznačajnijim hrvatskim penjačkim centrom poznatim i izvan granica Hrvatske, međutim veliki broj penjača ima vrlo negativan utjecaj na očuvanje prirode. Lokalna zajednica ostvaruje ekonomsku dobit od zaštićenog područja, no još veća dobit bi se ostvarila kada bi stanovnici pakleničkih planinskih zaselaka način života uskladili s ponudom Parka kroz organiziranje smještaja i okrijepe posjetitelja, te prodaje domaćih proizvoda. Osnovna namjena parka treba biti očuvanje i zaštita prirodnih vrijednosti pa tek onda ostvarivanje profita, a posjet Parku treba biti organiziran tako da omogućava posjećivanje uz što manju degradaciju ekosustava.

Sjeverni Velebit kao i Park prirode Velebit ističu se kao područje iznimnog prirodnog bogatstva i ekološke očuvanosti, no još uvijek nedovoljno iskorištenog turističkog potencijala, međutim Javne ustanove parkova prepoznale su važnost održivog razvoja i ulažu velike napore u prezentaciju vrijednosti parkova, edukaciju posjetitelja i participaciju lokalnog stanovništva. Pozitivna strana nedovoljne promoviranosti ovih područja je svakako minimalan negativan utjecaj na ekosustav i maksimalna očuvanost prirode, međutim negativna strana toga je nedovoljno iskorišten potencijal prirodnih ljepota koje bi mogle uvelike doprijeti gospodarskom razvoju, ne samo zaštićenog područja, nego i cijelog područja Like i Velebitskog Primorja. Razvoj sustava posjećivanja NP Sjeverni Velebit i PP Velebit doprinio je povećanju broja posjetitelja, ali taj broj je još uvijek takav da se ujedino ne narušavaju biološke, krajobrazne i geološke raznolikosti zbog kojih su ova područja i postala zaštićena.

Značajni krajobraz Risovac – Grabovača je područje rijetkih i ugroženih tipova staništa s brojnim ugroženim vrstama flore i faune, a koje je ujedno bogato iznimno vrijednim speleološkim objektima. Razvojem sustava posjećivanja ovoga zaštićenog područja dolazi do kontinuiranog porasta broja posjetitelja, ali ovo područje još uvijek nema karakteristike masovnog turizma i ne susreće se s problemom ugrožavanja zaštićenog prirodnog okoliša zbog velikog broja posjetitelja. Samim time prihodi lokalne zajednice od zaštićenog područja nisu veliki, ali ih svakako ima. Pozicioniranje ličkog turizma na turističkom tržištu mukotrpana je zadaća s kojom se susreće i Pećinski park Grabovača, potrebno je raditi na promociji i prepoznavanju vrijednosti ovog područja.

Značajni krajobraz Baraćeve špilje je turistički atraktivno područje zbog svoje bioraznolikost, krajobrazne raznolikost i georaznolikost te mogućnost posjeta u turističkom, edukativnom i rekreativnom smislu. Obzirom da su prirodni resursi glavni temelj na kojima JU Rakovica razvija svoj turistički potencijal, potrebno je osigurati održive modele razvoja kako bi se izbjegao problem prekomjernog posjećivanja i osigurao kvalitetan doživljaj prirode. Razvoj sustava posjećivanja u značajnom krajobrazu Baraćeve špilje doprinio je povećanju broja posjetitelja zbog svoje široke turističke i rekreativne ponude, ali i blizine NP Plitvička jezera. Također rezultati monitoringa Gornje Baraćeve špilje pokazuju da se okolišni parametri ne mijenjaju ulaskom posjetitelja pa možemo zaključiti da ovo područje dobro uspostavlja balans između očuvanja prirode i ostvarivanja ekonomske dobiti. Bez obzira na dobru trenutnu situaciju, najveći izazov je nepostojanje podjele (zoniranja) područja prema zbog čega se planira izrada Plana upravljanja Značajnog krajobraza Baraćeve špilje. Temeljni element turističkog korištenja ovoga prostora treba biti očuvanost i raznolikost krajobraza na dugotrajno održiv način.

Razvoj turizma u zaštićenim područjima mora se voditi prvenstveno brigom o očuvanju okoliša i lokalnog ekosustava pa tek nakon toga profitom. Uključivanje lokalnih dionika, jačanje ekološke svijesti lokalnog stanovništva i turista, očuvanje i monitoring zaštićene flore i faune, upravljanje tokovima posjetitelja te kontrola gradnje i razvoja su izazovi sa kojima će se zaštićena područja poput Nacionalnog parka Plitvička jezera, ali i ostala zaštićena područja spomenuta u ovom radu susretati pri budućem razvoju turizma.

5 ZAKLJUČAK

Turizam je djelatnost koja u procesu razvoja značajan naglasak stavlja na korištenje prostornih i prirodnih resursa. Učinci turizma posebice su vidljivi u samoj destinaciji, gdje turisti dolaze u interakciju s lokalnom zajednicom i njihovom kulturom, gospodarstvom te prirodnim resursima. Među prirodnim resursima posebice se izdvajaju zaštićena područja koja predstavljaju područja od iznimne prirodne vrijednosti. Zaštićena područja prirode područja su od posebne važnosti za očuvanje raznolikosti flore i faune, posebice za očuvanje endemskih vrsta, ali i za revitalizaciju područja i njezin gospodarski boljitak, sprječavanje deruralizacije i slično. Razvoj ovih područja se vrlo često temelji na razvoju turizma, no važno je da pretjerani razvoj turizma ne uništi prirodne vrijednosti zbog kojih je proglašeno zaštićeno područje. Ukoliko se ne želi da turizam promijeni izgled i kvalitetu zaštićenih područja, treba se držati koncepta održivog razvoja koji uvjetuje upravljanje resursima na način da se zadovolje ekonomske, socijalne i ostale potrebe te da se očuvaju kulturne, ekološke i biološke raznolikosti. Održivi razvoj zaštićenog područja treba čuvati tradicionalan način života u njima, specifičan baš za to područje.

Zaštićena područja, a posebice nacionalni parkovi kao posebna skupina zaštićenih područja iznimne prirodne vrijednosti, poprimaju sve veću važnost kao temeljni destinacijski atributi. Shodno tome, upravljanje turizmom u zaštićenim područjima zahtijeva posebnu pažnju, održivo korištenje i zaštitu vrijednosti zbog kojih je zaštićeno (prirodnih vrijednosti). Aktivni turizam predstavlja snažan potencijal za daljnji razvoj turizma na zaštićenim područjima, posebice u kontekstu činjenice da je način posjećivanja zaštićenih područja u Lici vrlo sezonski vezan. Uglavnom uz ljetnu sezonu taj potencijal predstavlja razvoj sadržaja za posjećivanje cijele godine ili barem u većem dijelu godine. Uloga zaštićenih područja prirode u razvoju turističke ponude u Republici Hrvatskoj, u kontekstu ovog rada na području regije Like ima sve veću važnost. Zaštićena područja sve više postaju ključni faktori privlačnosti i temeljni destinacijski atrakcijski elementi.

Dodatni sadržaji i kvalitetna prezentacija turističkih proizvoda u zaštićenim područjima Like, može lokalno povećati broj posjetitelja, ali i potaknuti posjećivanje tijekom većeg dijela godine te tako stimulirati potrošnju i potaknuti lokalnu proizvodnju. Pri tome je potrebno voditi računa o zaštiti i očuvanje zaštićenih prirodnih lokaliteta regije Like, odnosno paralelno sa razvojem turizma razvijati i sustav posjećivanja tih zaštićenih područja.

6 LITERATURA

- Anonymous (2020a): Lika Destination: <https://www.lika-destination.hr/zasticena-prirodna-podrucja/>, pristupljeno 20.9.2020.
- Anonymous (2020b): Klaster Lika Destination: <https://www.klaster-likadestination.hr/>, pristupljeno 15.08.2020.
- Državni zavod za statistiku (2020): Podaci o broju noćenja po županijama i općinama: <https://www.dzs.hr/>, pristupljeno 20.9.2020.
- Gredičak, T. (2008) : *Kulturna baština u funkciji turizma*, Acta Turistica Nova, Vol. 1, No. 2, Zagreb, str. 205-235
- Herceg, N. (2013) : *Okoliš i održivi razvoj*, Synopsis d.o.o., Zagreb.
- Javna ustanova za upravljanje zaštićenim dijelovima prirode na području Zadarske županije (2020): Natura Jadera: <https://natura-jadera.com/projekti/centar-izvrsnosti-cerovacke-spilje-odrzivo-upravljanje-prirodnom-bastinom-i-krskim-podzemljem/>, pristupljeno 29.9.2020.
- JU Rakovica (2019): Akcijski plan upravljanja posjećivanjem Značajnog krajobraza Baraćeve špilje za razdoblje 2019. - 2024.: <https://baraceve-spilje.hr/wp-content/uploads/2020/03/APUP-ZK-Bara%C4%87eve-%C5%A1pilje.pdf>, pristupljeno 21.9.2020.
- JUNP Paklenica (2020): Nacionalni park Paklenica : <https://www.np-paklenica.hr/>, pristupljeno 25.07.2020.
- JUNP Plitvička jezera (2018): Plan upravljanja Nacionalnim parkom Plitvička jezera: <https://np-plitvicka-jezera.hr/wp-content/uploads/2018/12/Nacrt-Plan-upravljanja-NPPJ-2019-2018.pdf?x92898>, pristupljeno 19.9.2020.
- JUNP Plitvička jezera (2020): NP Plitvička jezera: <https://www.np-plitvicka-jezera.hr/>; pristupljeno 20.08.2020
- JUNP Sjeverni Velebit (2020): NP Sjeverni Velebit: <http://www.np-sjeverni-velebit.hr/park/> ; pristupljeno 23.07.2020.
- JUPP Grabovača (2020): Pećinski park Grabovača : <https://www.pp-grabovaca.hr/> , pristupljeno 25.07.2020
- JUPP Velebit (2007): Plan upravljanja Parkom prirode Velebit 2007-2017: https://www.pp-velebit.hr/images/dokumenti/plan_upravljanja.pdf, pristupljeno 19.9.2020.
- LAG Lika (2020): Lokalna akcijska grupa Lika: <https://www.lag-lika.hr>, pristupljeno 20.09.2020.

- Martinić, I. (2010) : *Upravljanje zaštićenim područjima, planiranje, razvoj i održivost*, Sveučilište u Zagrebu, Šumarski fakultet, Zagreb.
- Milković, K. (2017) : Pećinski park Grabovača u funkciji razvoja održivog turizma s naglaskom na geobaštinu, georaznolikost i geoturizam. U: Bušljeta Tonković, A., Holjevac, Ž., Brlić, I., Šimunić, N. (ur.), Koga (p)održava održivi razvoj?, Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Zagreb.
- Petrić, L. (2007) : *Osnove turizma*, Ekonomski fakultet, Split.
- Ružić, V. (2011) : *Marketing zaštićenog područja – studija slučaja: Nacionalni park „Plitvička jezera“*, Veleučilište Nikola Tesla, Gospić.
- Senečić, J., Grgona, J. (2006) : *Marketing menadžment u turizmu*, Mikrorad d.o.o., Zagreb.
- Španjol, Ž. (1997.) : *Turizam i zaštita prirode*, Socijalna ekologija, Vol. 6., Br. 1-2, Zagreb, str. 93-108
- Turistička zajednica Ličko-senjske županije (2020): Informacije o turističkoj ponudi Ličko-senjske županije, <https://www.visit-lika.com/>, pristupljeno 20.09.2020
- Vidaković, P. (2003) : *Nacionalni parkovi i zaštićena područja u Hrvatskoj: očuvana priroda - kultura - ekoturizam*, Fond za stipendiranje mladih za zaštitu prirode i turizma, Zagreb.
- Vujić, V. (2005) : *Održivi razvoj turizma*, Fakultet za turistički i hotelski menadžment Opatija, Rijeka.
- Vukonić, B. (1994) : *Turizam – u susret budućnosti*, Mikrorad d.o.o. i Ekonomski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb.
- Zakon o zaštiti prirode (NN 80/13, 15/18, 14/19, 127/19): <https://www.zakon.hr/z/403/Zakon-o-za%C5%A1titi-prirode>, pristupljeno 15.09.2020.
- Zavod za zaštitu okoliša i prirode (2020): Zaštićena područja Republike Hrvatske: <http://www.haop.hr/hr/tematska-podrucja/zasticena-podrucja/zasticena-podrucja/zasticena-podrucja-u-rh>, pristupljeno 19.9.2020.
- Zmijanović, Lj. (2016) : *Procjena modela za upravljanje turizmom i rekreacijom na otvorenom: slučaj Nacionalnog parka „Krka“*, Fakultet za menadžment u turizmu i ugostiteljstvu Opatija, Rijeka.